

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΘΕΜΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

**«Ενέργεια και Ασφάλεια στην Ανατολική
Μεσόγειο»**

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Μαίρη Μπόση

Φοιτητής: Επιτήδειος Ιωάννης

Πειραιάς, 2020

Υπεύθυνη Δήλωση

Βεβαιώνω υπεύθυνα ότι το έργο που εκπονήθηκε και παρουσιάζεται στην υποβαλλόμενη διπλωματική εργασία είναι αποκλειστικά ατομικό δικό μου. Όποιες πληροφορίες και υλικό που περιέχονται έχουν αντληθεί από άλλες πηγές, έχουν καταλλήλως αναφερθεί στην παρούσα διπλωματική εργασία. Επιπλέον τελώ εν γνώσει ότι σε περίπτωση διαπίστωσης ότι δεν συντρέχουν όσα βεβαιώνονται από μέρους μου, μου αφαιρείται ανά πάσα στιγμή αμέσως ο τίτλος.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ολοκληρώνοντας την παρούσα διπλωματική εργασία θα ήθελα να ευχαριστήσω την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου Μαίρη Μπόση για τις πολύτιμες συμβουλές και καθοδήγησή της κατά την διάρκεια περάτωσης της εργασίας μου. Καθώς και όλο το διδακτικό προσωπικό του μεταπτυχιακού προγράμματος Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών του πανεπιστημίου Πειραιώς για τα εφόδια που μου προσέφεραν σε όλο το στάδιο των σπουδών μου. Ιδιαίτερη μνεία οφείλω να αποδώσω στην οικογένειά μου, η οποία στάθηκε στο πλευρό μου καθ' όλη την διάρκεια των σπουδών μου προσφέροντας την αμέριστη υποστήριξή της σε όλους τους τομείς δι' αυτό και τους αφιερώνω αυτήν την εργασία με ευγνωμοσύνη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Συντομογραφίες και Ακρωνύμια.....	6
Εικόνες	7
Πίνακες.....	7
Κεφάλαιο 1 ^ο - Εισαγωγή.....	8
1.1 Αντικείμενο και Στόχοι της διπλωματικής εργασίας.....	8
1.2 Μεθοδολογία	8
1.3 Δομή διπλωματικής εργασίας	9
Κεφάλαιο 2 ^ο -Εισαγωγή σε Ενέργεια και Ασφάλεια	10
2.1 Γενικά για ενεργειακή ασφάλεια	10
2.2 Ορισμοί Ενεργειακής Ασφάλειας	12
2.3 Γεωπολιτική	14
Κεφάλαιο 3 ^ο Η περίπτωση της Ανατολικής Μεσογείου.....	15
3.1 Ιστορικό ενεργειακών ανακαλύψεων.....	15
3.2 Ενεργειακό προφίλ χωρών Ανατολικής Μεσογείου.....	20
3.2.1 Ενεργειακό προφίλ Ισραήλ	20
3.2.2 Ενεργειακό προφίλ Αιγύπτου	22
3.2.3 Ενεργειακό προφίλ Κύπρου.....	24
3.2.4 Ενεργειακό προφίλ Λιβάνου.....	26
3.2.5 Ενεργειακό προφίλ Συρίας.....	27

3.2.6 Ενεργειακό προφίλ Τουρκίας.....	28
3.2.7 Ενεργειακό προφίλ Ελλάδας.....	31
Κεφάλαιο 4 ^ο Απειλές ασφαλείας και συνεργατικές σχέσεις στην Ανατολική Μεσόγειο	35
4.1 Προκλήσεις ασφαλείας στην Ανατολική Μεσόγειο	35
4.2 Αναθεωρητική πολιτική Τουρκίας.....	38
4.3 Τριμερείς Συνεργασίες Ελλάδα-Κύπρος-Ισραήλ-Αίγυπτος	40
4.3.1 Ελλάδα-Κύπρος- Αίγυπτος	41
4.3.2 Ελλάδα-Κύπρος-Ισραήλ.....	43
4.4 EastMed Gas Forum.....	45
4.5 Προοπτικές για την εξαγωγή φυσικού αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο	46
4.5.1 Αγωγός EastMed	49
4.5.2 LNG Αίγυπτος.....	51
4.6 Προοπτικές για την Ελλάδα	53
Κεφάλαιο 5 ^ο - Συμπεράσματα.....	54
Ελληνική Βιβλιογραφία	56
Ξενόγλωσση	58
Διαδικτυακές πηγές.....	62

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ- ΑΚΡΩΝΥΜΙΑ

ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
bcf /tcf	δισεκατομμύρια/τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια
bcm/tcm	δισεκατομμύρια/τρισεκατομμύρια κυβικά μέτρα
mmbtu	ένα εκατομμύριο btu (μονάδα μέτρησης θερμαντικής αξίας των καυσίμων)
ΕΣΣΔ	Ένωση Σοσιαλιστικών Σοβιετικών Δημοκρατιών
ΟΠΕΚ	Οργανισμός Πετρελαιοπαραγωγών Κρατών
LNG	Υγροποιημένο Φυσικό Αέριο
ΑΟΖ	Αποκλειστική Οικονομική Ζώνη
ΕΛΠΕ	Ελληνικά Πετρέλαια
ΗΠΑ	Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής
ΙΕΑ	Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας
UNCLOS	Σύμβαση για το Δίκαιο της Θάλασσας
ΔΕΠΑ	Δημόσια Επιχείρηση Αερίου
EastMed	Eastern Mediterranean Pipeline
SUMED	Suez-Mediterranean Pipeline
ITGI	Italy-Turkey- Greece Interconnector
TAP	Trans Adriatic Pipeline
TANAP	Trans Anatolian Gas Pipeline
SEEP	South East Europe Pipeline

Εικόνες

Εικόνα 1: Απεικόνιση των θαλάσσιων περιοχών της Ανατολικής Μεσογείου..	18
Εικόνα 2: Ενεργειακά κοιτάσματα Ισραήλ.....	20
Εικόνα 3: Ενεργειακά κοιτάσματα Αιγύπτου	22
Εικόνα 4: Οικόπεδα Κύπρου.....	24
Εικόνα 5: Διαφιλονικούμενη περιοχή Ισραήλ-Λιβάνου.....	26
Εικόνα 6: Απεικόνιση κοιτασμάτων Ελλάδας.....	31
Εικόνα 7: Πιθανές οδεύσεις φυσικού αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο	48
Εικόνα 8: Eastern Mediterranean Pipeline.....	49
Εικόνα 9: Κοιτάσματα φυσικού αερίου και πιθανοί δρόμοι στην Ανατολική Μεσόγειο	51

Πίνακες

Πίνακας 1: Αρχές ενεργειακής ασφάλειας.....	13
---	----

Κεφάλαιο 1^ο: Εισαγωγή

1.1 Αντικείμενο και Στόχοι διπλωματικής εργασίας

Η παρούσα διπλωματική εργασία εστιάζει στην περιφέρεια της Ανατολικής Μεσογείου υπό το πρίσμα των νέων ενεργειακών ανακαλύψεων προσπαθώντας να αποτιμήσει τον ρόλο της ενέργειας στην διαμόρφωση των σχέσεων μεταξύ των όμορων κρατών και συγκεκριμένα της Ελλάδος, Κύπρου, Ισραήλ, Αιγύπτου και Τουρκίας. Εξετάζει τόσο τις συγκρουσιακές τάσεις όσο και τις συνεργατικές προσπάθειες. Επιχειρεί να ανιχνεύσει τις απειλές που επηρεάζουν την ομαλή μετάβαση της περιοχής σε ισχυρό ενεργειακό κέντρο διάθεσης φυσικού αερίου προς τις διεθνείς αγορές. Επιπρόσθετα, η εργασία στοχεύει στην αξιολόγηση των προγραμμάτων που έχουν τεθεί προς υλοποίηση στην περιοχή καταδεικνύοντας τα εμπόδια αλλά και τις δυνατότητες εφαρμογής τους.

1.2 Μεθοδολογία

Όσον αφορά την μέθοδο ανάλυσης επιλέχθηκε η χρήση της περιπτωσιολογικής ανάλυσης (case studies) ως ερευνητικής μεθοδολογίας, καθώς είναι ευρέως διαδεδομένη στον ακαδημαϊκό χώρο και θεωρείται η πλέον ενδεδειγμένη ποιοτική μέθοδος για να δώσει απαντήσεις σε καίρια ερευνητικά ερωτήματα. Το πλεονέκτημα της εν λόγω μεθόδου έγκειται στο ότι τα αποτελέσματα κάθε περίπτωσης που καταγράφονται στη διατριβή αλληλοσυμπληρώνονται και είναι συγκρίσιμα. Ένα ακόμα στοιχείο για τον λόγο της παραπάνω επιλογής συνιστά το γεγονός ότι η ενεργειακή ασφάλεια στην ανατολική μεσόγειο είναι ένα εν εξελίξει φαινόμενο και συνεχώς προκύπτουν νέα δεδομένα και στοιχεία πράγμα που καθιστά την διαδικασία προσέγγισής του μια συναπτή ενασχόληση με χώρο για περαιτέρω μελέτη.

1.3 Δομή διπλωματικής εργασίας

Η παρούσα διπλωματική εργασία έχει δομηθεί με βάση τους εξής άξονες. Αρχικά στο πρώτο κεφάλαιο αποτυπώνονται οι στόχοι και η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για την συγγραφή της. Έπειτα το δεύτερο κεφάλαιο ασχολείται με την ενεργειακή ασφάλεια, τους παράγοντες που την επηρεάζουν και γίνεται παράθεση των βασικών ορισμών της. Εδώ αναλύεται και η γεωπολιτική ως σημαντικό εργαλείο στην εξέταση της περίπτωσης της Ανατολικής Μεσογείου. Στο τρίτο κεφάλαιο επιχειρείται η παράθεση του ιστορικού των ενεργειακών ανακαλύψεων στην περιοχή με παράλληλη ανάλυση του ενεργειακού προφίλ των χωρών που βρίσκονται στην λεκάνη της ανατολικής μεσογείου και αποτελούν πόλους ενδιαφέροντος για την παρούσα εργασία. Έπειτα το τέταρτο κεφάλαιο πραγματεύεται τις προκλήσεις ασφαλείας στην ευρύτερη περιοχή. Πώς επηρεάζουν τα κράτη, τι αντίκτυπο έχουν στην σταθερότητα της περιοχής και πώς ενδεχομένως αποτελούν εφελθήρια για πιο στενή συνεργασία ορισμένων κρατών με γνώμονα την ενέργεια και την ευημερία. Επίσης αναλύονται οι βασικές υπό σχεδιασμό και υλοποίηση οδεύσεις του φυσικού αερίου προς τις τοπικές και ευρωπαϊκές αγορές. Και τέλος γίνεται αναφορά στις ευκαιρίες για την Ελλάδα από τις συνθήκες όπου έχουν διαμορφωθεί.

Κεφάλαιο 2^ο: Εισαγωγή σε Ενέργεια και Ασφάλεια

2.1 Γενικά για ενεργειακή ασφάλεια

Η διασφάλιση της οικονομικής ισχύος και της στρατιωτικής ικανότητας των κρατών προϋποθέτει την πρόσβασή τους σε ζωτικές πρώτες ύλες, οι οποίες να βρίσκονται σε επαρκείς ποσότητες και σταθερές τιμές¹. Η σχέση της ενέργειας με την ασφάλεια συνιστά σύνθετη και πολυδιάστατη έννοια. Καθότι πρόκειται για έννοια που γίνεται διαφορετικά αντιληπτή στα κράτη -παραγωγούς ενέργειας και διαφορετικά στα κράτη που αποτελούν καταναλωτές. Τα κράτη- παραγωγοί θέτουν ως πρωταρχικούς στόχους την ασφάλεια εξόρυξης, εκμετάλλευσης και διακίνησης του προϊόντος τους, ενώ τα κράτη-καταναλωτές ενδιαφέρονται για την απρόσκοπτη πρόσβαση στις χώρες που το παράγουν². Παρότι οι έννοιες ενέργεια και ασφάλεια παραμένουν ασαφείς, ο ρόλος τους έχει αναβαθμιστεί στον 21^ο αιώνα καθιστώντας την ενέργεια στόχο της δημόσιας πολιτικής των κρατών τόσο για την εύρυθμη παραγωγική λειτουργία τους όσο και για την ανεμπόδιστη πρόσβαση και παροχή της στους πολίτες.

Τα κράτη μπορούν να ταξινομηθούν σε τρεις ομάδες:

- Παραγωγοί/εξαγωγείς τα οποία επιθυμούν να εξασφαλίσουν αξιόπιστη ζήτηση για το προϊόν τους.
- Καταναλωτές τα οποία συνήθως επιδιώκουν την διαφοροποίηση στην ενεργειακή προσφορά, ώστε να μεγιστοποιήσουν την ασφάλειά τους.
- Ενδιάμεσα κράτη ή διαμετακομιστές αποτελούν γέφυρες που ενώνουν τα κράτη παραγωγούς με τις αγορές τους.

Όπως έχει προαναφερθεί η ενεργειακή ασφάλεια λαμβάνεται διαφορετικά από κάθε κράτος γεγονός που την καθιστά πολύπλοκη.

¹ Θεόδωρος Τσακίρης, Ενεργειακή Ασφάλεια και Διεθνής Πολιτική, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2018, σελ 19

² Μαίρη Μπόση, Οι όψεις της διεθνούς ασφάλειας, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2018, σελ 116

Μερικοί παράγοντες είναι οι κάτωθι³:

1. Η γεωγραφική τοποθεσία του κάθε κράτους
2. Τα φυσικά αποθέματα που διαθέτουν
3. Η κατάσταση των διεθνών τους σχέσεων
4. Το πολιτικό σύστημά τους
5. Η οικονομική θέση τους
6. Οι ιδεολογικές αναφορές

Αντιλαμβανόμαστε ότι οι σχέσεις των κρατών σε ζητήματα ενέργειας δεν αποτελούν απλώς οικονομικές σχέσεις αλλά και σχέσεις γεωπολιτικής.⁴ Πέραν της απλής γεωγραφικής αναφοράς παρουσιάζονται τα όρια και οι ευκαιρίες που υπάρχουν στην διεθνή πολιτική. Η γεωγραφική θέση μπορεί να αποτελέσει ευκαιρία για τα κράτη αλλά ταυτόχρονα να αποτελέσει απειλή καθιστώντας τα κράτη θύματά της. Παράλληλα παρότι η γεωγραφική θέση ενός κράτους μπορεί να είναι στρατηγικά σημαντική οφείλει να γνωρίζει την παγκόσμια θέση του, ότι δηλαδή αποτελεί μόνο ένα κομμάτι του παγκόσμιου συστήματος.⁵

Επιπλέον τα αποθέματα ενέργειας των κρατών καθορίζουν ως έναν βαθμό την ενεργειακή εξάρτησή τους. Τα κράτη εισαγωγείς ενέργειας για παράδειγμα δεν μειονεκτούν ευθέως σε επίπεδο ισχύος ή λειτουργικό από την απουσία ενεργειακών πόρων σε σχέση με τα κράτη παραγωγούς, όμως είναι περισσότερο ευάλωτα στις διεθνείς κρίσεις⁶ που αφορούν την ενέργεια παραδείγματος χάρη σε μία αλλαγή των τιμών ή μείωση των ποσοτήτων. Τα κράτη εισαγωγείς επιλέγουν την διαφοροποίηση

³ Βιδάκης Γ. Μπάλτος- Φ. Χωματά, Εισαγωγή στην ενεργειακή ασφάλεια, άρθρο, μέρος Β, Μάιος 2012, σελ 111 http://www.stt.aegean.gr/geopolab/_private

⁴ Μαίρη Μπόση, όπως παραπάνω, σελ 119

⁵ Μαίρη Μπόση, όπως παραπάνω, σελ 116

⁶ Στο ίδιο, σελ 116

των πηγών και των προμηθευτών τους για τον περιορισμό της εξάρτησής τους. Την συγκεκριμένη στόχευση αναπτύσσει η Ευρωπαϊκή Ένωση στην προσπάθειά της να απαγκιστρωθεί από το ρωσικό φυσικό αέριο. Εφόσον, η ενέργεια λογίζεται ως δημόσιο αγαθό και όχι ως πολλαπλασιαστής ισχύος του κράτους, τότε η ασφαλής πρόσβαση σε αυτήν θεωρείται μη διαπραγματεύσιμη. Επίσης η ενέργεια αποτελεί αφενός εργαλείο πολέμου⁷ και casus belli σε περίπτωση που ένα κράτος παρεμποδιστεί σε αυτή ή του στερήσουν ενεργειακά αποθέματα.

Είναι φανερό ότι η ενέργεια είναι απαραίτητη για την ομαλή λειτουργία ενός κράτους, της κοινωνίας, της οικονομίας και των ενόπλων δυνάμεών του. Αυτό είναι αντιληπτό από τα κράτη που θεωρούν ότι έχουν ιστορική ευθύνη να εξασφαλίσουν τα συστήματα και τη ροή της ενέργειας τους, αποφεύγοντας την πιθανότητα να είναι ευάλωτα στις απειλές.

2.2 Ορισμοί Ενεργειακής Ασφάλειας

Ο Διεθνής Οργανισμός Ενέργειας (IEA) ορίζει την ενεργειακή ασφάλεια ως «τη συνεχή διαθεσιμότητα των ενεργειακών πηγών σε προσιτή τιμή».⁸ Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2000) την ορίζει ως «τη συνεχή φυσική διαθεσιμότητα στην αγορά των ενεργειακών προϊόντων σε τιμή η οποία είναι προσιτή για όλους τους καταναλωτές».⁹ Αργότερα, το Asian Pacific Research Center 2007 παρουσίασε τα 4Α της ενεργειακής ασφάλειας (availability, affordability, accessibility, acceptability)¹⁰ ως συμπλήρωμα του ορισμού που είχε εισαγάγει το IEA.

⁷ Θεόδωρος Τσακίρης, όπως παραπάνω, σελ 22

⁸ IEA (2014), “Energy Security”, <http://www.iea.org/topics/energysecurity>

⁹ European Commission, Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply, 2000
http://aei.pitt.edu/1184/1/energy_supply_security_gp_COM_2000_769.pdf

¹⁰ Asia pacific energy research centre, A Quest for Energy Security in the 21st century, 2007,
https://aperc.ieej.or.jp/file/2010/9/26/APERC_2007

- Διαθεσιμότητα αρκετή ώστε να ανταποκρίνεται στην αυξανόμενη ζήτηση ενεργειακού προϊόντος.
- Οικονομική προσιτότητα στην παγκόσμια οικονομία και ειδικά για τις αναπτυσσόμενες χώρες
- Προσβασιμότητα αναφέρεται στις υποδομές και τις επενδύσεις που θα καθιστούν την ροή της ενέργειας απρόσκοπτη και άμεσα ικανή να αποσταλεί σε όλους.
- Αποδοχή που σχετίζεται με την βιωσιμότητα (περιβάλλον, κλιματική αλλαγή)

Πίνακας 1: Αρχές ενεργειακής ασφάλειας

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ	ΔΟΜΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	ΠΙΘΑΝΕΣ ΕΚΤΡΟΠΕΣ
Διαθεσιμότητα	<ul style="list-style-type: none"> - Γεωλογικός παράγοντας. Φυσικά ενεργειακά αποθέματα παραγωγών χωρών - Συμφωνία παραγωγών χωρών, διαμετακομιστικών κέντρων και τελικών καταναλωτών στους όρους εμπορίας των ενεργειακών πηγών - Διαθέσιμη τεχνολογία για την παραγωγή, τη μεταφορά, τη διανομή, τη μετατροπή και την αποθήκευση των ενεργειακών πηγών - Κεφαλαιακή επένδυση στους σχετικούς με την ενέργεια τομείς - Ύπαρξη σταθερών νομικών και κανονιστικών δομών - Συμμόρφωση με περιβαλλοντικές απαιτήσεις 	<ul style="list-style-type: none"> - Εξάντληση ενεργειακών αποθεμάτων που είναι εκμεταλλεύσιμα και μπορούν να εξαχθούν με σχετικά μικρό κόστος - Γενικοί περιορισμοί στην ανάπτυξη του ενεργειακού κλάδου λόγω εθνικών επιλογών και διακρατικών διαφορών, κυρίως σε ότι αφορά τη διαμετακόμιση - Οικονομικές, νομικές, κανονιστικές, εν γένει πολιτικές δομές, που δεν ευνοούν τις βιώσιμες ενεργειακές επενδύσεις
Αξιοπιστία	<ul style="list-style-type: none"> - Ενεργειακή διαμετακομιστική αλυσίδα που να βασίζεται στη διαφοροποίηση - Επάρκεια αποθεμάτων για την κάλυψη της διαμετακομιστικής αλυσίδας στην ολότητά της - Βραχυπρόθεσμη και μακροπρόθεσμη προστασία από τρομοκρατικές επιθέσεις, ακραία καιρικά φαινόμενα και πολιτικές διαμάχες - Επάρκεια μέσω ανταλλαγής πληροφοριών σχετικά με τις συνθήκες λειτουργίας των αγορών ενέργειας 	<ul style="list-style-type: none"> - Αδυναμία διαμετακομιστικών συστημάτων στις καιρικές και άλλες αντίξοες περιβαλλοντικές συνθήκες (πχ. σεισμοί) - Κακή συντήρηση υποδομών ή ανεπαρκής επένδυση - Επίθεση (ή απειλή επίθεσης) από τρομοκρατικές οργανώσεις ή άλλες ένοπλες δυνάμεις - Πολιτικές παρεμβάσεις (διακρατικές διαμάχες, επιβολή εμπάργκο ή κυρώσεων κτλ.)

Προσιτότητα	-Υπαρξη εύρυθμων ενεργειακών αγορών στα πλαίσια της λειτουργίας των οποίων να διαμορφώνονται οι τιμές των ενεργειακών αγαθών - Μικρή αστάθεια τιμών - Διαφάνεια στις διαδικασίες τιμολόγησης και ρεαλιστικές προσδοκίες σχετικά με τις μελλοντική διακύμανση των τιμών	- Εξάντληση ενεργειακών αποθεμάτων που μπορούν να εξαχθούν με σχετικά μικρό κόστος - Υψηλή ενεργειακή ζήτηση και αδυναμία προσαρμογής του συστήματος τιμολόγησης
Περιβαλλοντική βιωσιμότητα	- Χαμηλές εκπομπές αερίων θερμοκηπίου και άλλων ρύπων ώστε να διαφυλάσσεται η ποιότητα του περιβάλλοντος σε τοπικό και περιφερειακό επίπεδο - Προστασία των συστημάτων ενέργειας από τις συνέπειες της κλιματικής αλλαγής	- Χάραξη ενεργειακών πολιτικών με γνώμονα την ενεργειακή ασφάλεια χωρίς όμως να λαμβάνονται υπόψη περιβαλλοντικοί παράγοντες - Αρνητικές επιπτώσεις κλιματικής αλλαγής στις ενεργειακές υποδομές

Πηγή: Factors affecting energy security (Elkind, 2010)

2.3 Γεωπολιτική

Η γεωπολιτική είναι η μελέτη των επιδράσεων της γεωγραφίας στις διεθνείς σχέσεις και στην διεθνή πολιτική¹¹. Η γεωγραφική θέση είναι αυτή που καθορίζει τις απειλές και ευκαιρίες ενός κράτους να εξελιχθεί και να αποφασίσει για την ασφάλειά του¹². Δύο βασικοί πυλώνες της γεωπολιτικής είναι η γεωστρατηγική και γεωοικονομία. Η πρώτη ως ένα από τα δύο οργανικά μεγέθη της γεωπολιτικής δίνει έμφαση στην στρατιωτική ισχύ και στην ενίσχυση ή αύξηση αυτής σε διεθνές, περιφερειακό ή και τοπικό επίπεδο. Ταυτίζεται επίσης με την υλοποίηση των εθνικών συμφερόντων του κράτους τα οποία υπηρετεί.

Συμπληρωματικά στην γεωστρατηγική λειτουργεί η γεωοικονομία προκειμένου να ολοκληρωθεί ο γεωπολιτικός σχεδιασμός ενός κράτους για την προώθηση και εξασφάλιση των ζωτικών του συμφερόντων¹³. Η γεωοικονομία ορίζεται ως η

¹¹ Saul Bernard Cohen, Geopolitics The Geography of International Relations Third Edition, 2015, σελ 15

¹² Μαιρη Μπόση, όπως παραπάνω, σελ 115

¹³ Αθανάσιος. Γ. Πλατιάς, Γεωπολιτική, Γεωοικονομία και Διεθνής Ανταγωνισμός 393, σελ 598

αφετηρία της γεωπολιτικής, της γεωγραφικής αυτής αναλυτικής μεθόδου που μελετά προβλέπει και περιγράφει την ανακατανομή της ισχύος στον πλανήτη¹⁴. Αντικείμενο μελέτης της αποτελούν η ανθρώπινη οικονομική δραστηριότητα, η δημιουργία και εξέλιξη των επιμέρους οικονομικών χώρων στην επιφάνεια του πλανήτη, οι αντιδράσεις και οι συσχετισμοί αυτών.¹⁵

Σύμφωνα με τον Ph. Moreau Defarges η γεωοικονομία ορίζει « τη μέθοδο που εξετάζει την αλληλεπίδραση του homo economicus με το περιβάλλον». Η αλληλεπίδραση αυτή προσφέρει τη δυνατότητα εκμετάλλευσης των πόρων και των αγορών ενός συγκεκριμένου γεωγραφικού χώρου προς όφελος των πολιτών του.

Κεφάλαιο 3^ο: Η περίπτωση της Ανατολικής Μεσογείου

3.1 Ιστορικό ενεργειακών ανακαλύψεων

Η Ανατολική Μεσόγειος αποτελεί λόγω της γεωγραφικής της θέσης γέφυρα μεταξύ της Ασίας, της Ευρώπης και της Αφρικής. Συνιστά ένα πολύτιμο σταυροδρόμι πολιτισμών (αραβικός, μουσουλμανικός, μεσογειακός, ευρωπαϊκός), θρησκειών και εμπορικών συναλλαγών. Το γεγονός ότι αποτελεί ένα σημαντικό γεωπολιτικό υποσύστημα της Ευρασίας σε συνδυασμό με τις νέες ενεργειακές ανακαλύψεις στις περιοχές που εμπεριέχει την καθιστούν αδιαπραγμάτευτη λεκάνη ενδιαφέροντος βάση των ικανών ποσοτήτων υδρογονανθράκων και φυσικού αερίου που πρόσφατα ανέκυσαν. Η γειτνίαση στην ανατολική Μεσόγειο τόσων λαών με διαφορετικά χαρακτηριστικά, όπως πολιτισμός, θρησκεία, στοχεύσεις και συμφέροντα αν μη τι άλλο πυροδοτούν συγκρούσεις και εντείνουν τον ανταγωνισμό στις μεταξύ τους σχέσεις. Ένα ακόμη στοιχείο που πρέπει να ληφθεί υπόψη συνιστά η εγγύτητά τους

¹⁴ Ι. Θ. Μάζης, Εισαγωγή στη γεωπολιτική, Ιόνιο Πανεπιστήμιο.
<http://old.turkmas.uoa.gr/mazissite/greekpubs/presentation-theory.pdf>

¹⁵ Ι. Θ. Μάζης, Εισαγωγή στη θεωρία: η Συστημική Γεωπολιτική Ανάλυση,
<http://www.ilioupoli.gr/images/pdf/diafora/gewpolitiki-theoria.pdf>

με την Μέση Ανατολή όπου οι ανισορροπίες και η αστάθεια περιπλέκουν το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας και διάθεσης.

Η ανατολική μεσόγειος υπήρξε αντικείμενο ερευνών πριν το ξέσπασμα του Β΄ παγκοσμίου πολέμου. Οι πρώτες έρευνες διεξήχθησαν με τρόπο συστηματικό από τα τέλη της δεκαετίας του 1930 έως το 1945 με πρωτεργάτη την εταιρία Iraq Petroleum Co. η οποία έδρευε στο Λονδίνο πραγματοποιώντας έρευνες στην Κύπρο χωρίς όμως αξιόλογα αποτελέσματα.¹⁶

Έκτοτε το 1960 κατά την διάρκεια του Ψυχρού πολέμου οι δύο υπερδυνάμεις ΗΠΑ και ΕΣΣΔ προσπάθησαν η κάθε μία προς όφελός της να λάβουν γνώση για το ενδεχόμενο ενεργειακών πηγών στην περιοχή της ανατολικής μεσογείου με αποτέλεσμα να ακολουθήσει οργανωμένη απόπειρα χαρτογράφησης μέσω υποβρύχιων φωτογραφικών λήψεων.¹⁷

Η προσπάθεια συνεχίστηκε το καθ' όλη την περίοδο από το 1975 έως το 2000 με μικρής κλίμακας ανακαλύψεις από εταιρίες αμερικανικών και γαλλικών συμφερόντων όπου προέβησαν σε σεισμολογικές μελέτες. Οι προσπάθειες που επιχειρήθηκαν δεν απέφεραν ικανοποιητικά και συγκεκριμένα αποτελέσματα παρά μόνο υποψίες και γεωγραφικές αναφορές που προσιδιάζουν σε χώρους ύπαρξης κοιτασμάτων ενέργειας αμφιβόλου όμως ποσότητας. Στα ανοιχτά του Νείλου για παράδειγμα η εταιρία Shell σε συνεργασία με την αιγυπτιακή κυβέρνηση προχώρησε σε έρευνες που απέδωσαν την αυξημένη πιθανότητα ύπαρξης υδρογονανθράκων από την ανεύρεση ιζημάτων που αποθηκεύονταν εκεί λόγω της ροής του ποταμού Νείλου. Η δυσκολία των ερευνών έγκειτο επίσης και στην κατάσταση της τεχνολογίας την περίοδο εκείνη καθώς η διατηρητική ικανότητα του θαλάσσιου πυθμένα δεν ξεπερνούσε τα 200 μέτρα.¹⁸

¹⁶ Ινστιτούτο διεθνών σχέσεων τομέας Ρωσίας-ευρασίας & νοτιοανατολικής Ευρώπης, ο ρολος της ανατολικής μεσογείου στην ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης, 2012, σελ 16

¹⁷ Dr Georgios Chrysochou, The Energy Security Dimension of Southeastern Mediterranean Sea: Geopolitical Rivalries and Prospects for Greece and Cyprus, 2016, σελ 2

¹⁸ Ινστιτούτο διεθνών σχέσεων τομέας Ρωσίας-ευρασίας & νοτιοανατολικής Ευρώπης, όπως παραπάνω, σελ 17

Από το 2000 αρχίζει η Κυπριακή Δημοκρατία να δραστηριοποιείται ενεργά στην διαδικασία των ερευνών σχετικά με τους υδρογονάνθρακες ύστερα από την κατανόηση της πιθανότητας ύπαρξης αξιόλογων κοιτασμάτων μεταξύ της θαλάσσιας περιοχής Κύπρου και Ισραήλ. Επιδίδεται λοιπόν σε έρευνες στην θαλάσσια περιοχή όπου θεωρεί πως εκτείνονται τα κυριαρχικά της δικαιώματα. Έπειτα από κατάλληλες διπλωματικές κινήσεις το 2003 Κύπρος και Ισραήλ οδηγούνται σε συμφωνία για έρευνα και εκμετάλλευση οποιονδήποτε κοιτασμάτων φυσικού αερίου ανακαλυφθούν, εντός των ζωνών επί των οποίων, τα δύο κράτη ασκούν κατάλληλα κυριαρχικά δικαιώματα. Με την ίδια συμφωνία μάλιστα οι δύο χώρες αναγνώριζαν και τα όρια των Αποκλειστικών Οικονομικών Ζωνών (ΑΟΖ) τους.¹⁹

Το 2007 έως το 2009 η αμερικανικών συμφερόντων εταιρία Noble Energy ανέλαβε πληθώρα σεισμολογικών μελετών στην θαλάσσια περιοχή μεταξύ Κύπρου και Ισραήλ. Κατόρθωσε να φθάσει στην ανακάλυψη του κοιτάσματος «Tamar» (250 bcm -billion cubic meters-δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα) δυτικά των Ισραηλινών ακτών το 2009, του κοιτάσματος «Leviathan» (476 bcm) επίσης δυτικά του Ισραήλ το 2010 και του κοιτάσματος «Αφροδίτη» στη θαλάσσια περιοχή νοτίως της Κύπρου το 2011.²⁰

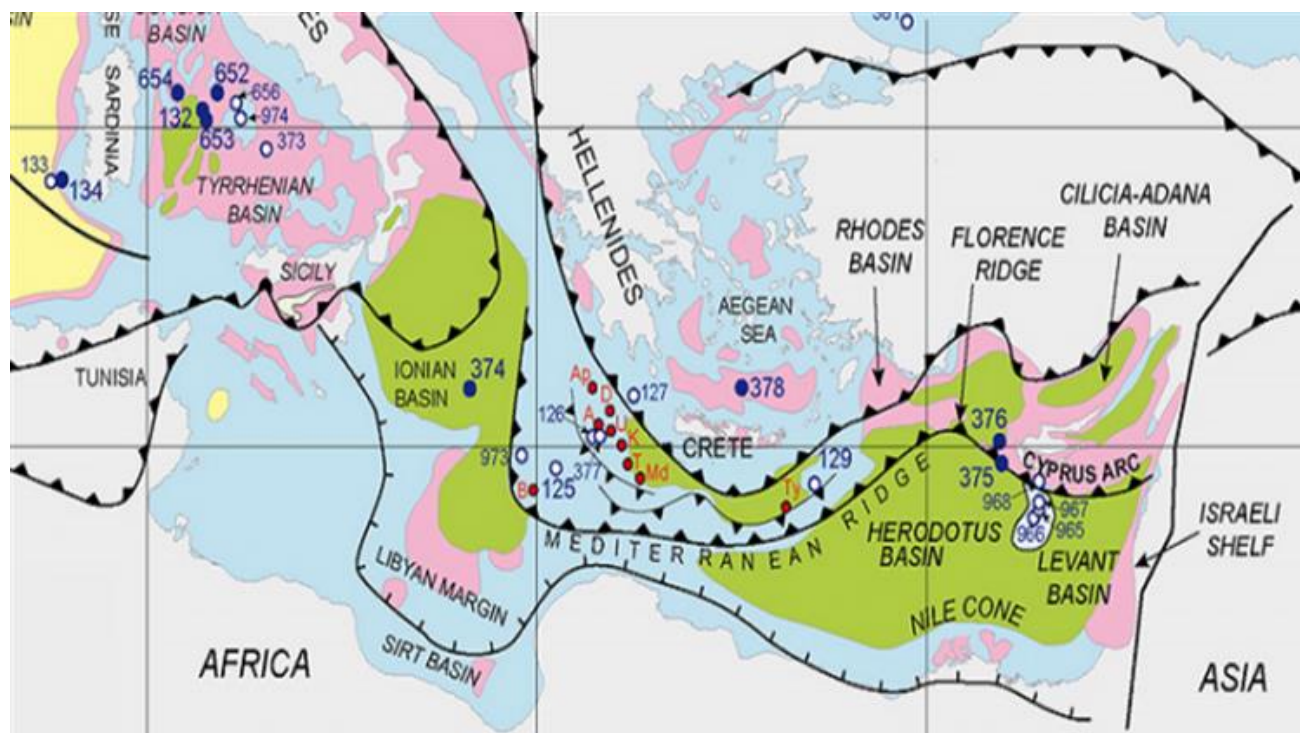
Σήμερα, κατόπιν και των πρόσφατων ανακαλύψεων, η Α. Μεσόγειος δύναται να χωριστεί σε τέσσερις βασικές περιοχές αυξημένης πιθανότητας ή αποδεδειγμένης ύπαρξης σημαντικών ποσοτήτων υδρογονανθράκων. Αυτές είναι:

- 1) το Πεδίο του Ηροδότου, το οποίο εντοπίζεται κυρίως στην περιοχή νοτιοανατολικά της Κρήτης, νοτιοδυτικά της Κύπρου και βορείως της Αιγύπτου
- 2) το Πεδίο Levantine, το οποίο εκτείνεται στη θαλάσσια περιοχή μεταξύ Κύπρου, Τουρκίας, Συρίας, Ισραήλ (περιλαμβανομένων των εδαφών της Λωρίδας της Γάζας), Αιγύπτου και Λιβάνου
- 3) το Κωνικό Πεδίο στα ανοιχτά του Δέλτα του Νείλου
- 4) το πεδίο στη θαλάσσια περιοχή νοτίως της Κρήτης

¹⁹ Dr Georgios Chrysochou, όπως παραπάνω, σελ 2

²⁰ Stylianos A. Sotiriou, Creating norms around the Eastern Mediterranean energy resources as a necessary means of security, an article published by Taylor & Francis in European Security on February 4th, 2020

Εικόνα1: Απεικόνιση των θαλάσσιων περιοχών της Ανατολικής Μεσογείου

Πηγή: <https://www.energia.gr/article/143704/pos-h-fysh-mageirepse-ton-energeiako-ployto-notia-ths-krhths>

Το 2010, το Κέντρο Γεωλογικών Μελετών των ΗΠΑ (U.S. Geological Survey - USGS) δημοσίευσε σχετική μελέτη για την ύπαρξη κοιτασμάτων φυσικού αερίου και πετρελαίου στη θαλάσσια περιοχή μεταξύ Κύπρου, Ισραήλ, Γάζας, Λιβάνου και Συρίας. Η αρχική εκτίμησή της ήταν 1,7 δις βαρελιών πετρελαίου και 122 τρισεκατομμύρια κυβικά πόδια (tcf) αερίου²¹. Επίσης η νορβηγική εταιρεία Petroleum Geo -Services προέβλεψε την πιθανότητα ύπαρξης υδρογονανθράκων στη θαλάσσια περιοχή νοτίως της Κρήτης αλλά και στο ελληνικό τμήμα του πεδίου του «Ηροδότου».²²

Οι προαναφερθείσες εξελίξεις έχουν ως αποτέλεσμα την περαιτέρω περιπλοκή των ελληνοτουρκικών σχέσεων, καθώς και των σχέσεων Κύπρου-Τουρκίας-Ισραήλ, με

²¹ USGS, Assessment of Undiscovered Oil and Gas Resources of the Levant Basin Province, Eastern Mediterranean 2010, <https://pubs.usgs.gov/fs/2010/3014/>

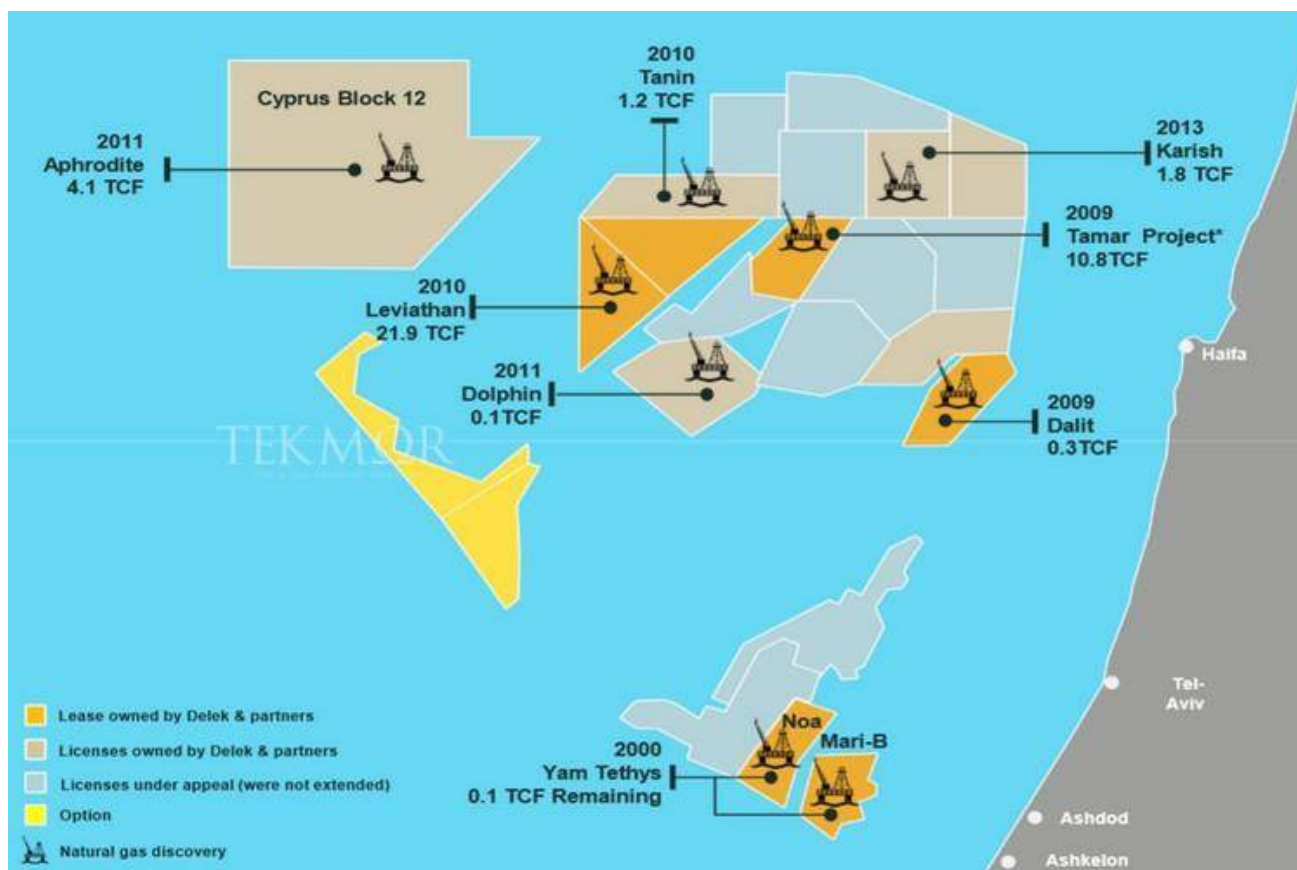
²² Dr Georgios Chrysochou, όπως παραπάνω, σελ 3

τους ισραηλινούς να έχουν προτείνει στην κυπριακή πλευρά να λειτουργήσει ως κόμβος μεταφοράς προς την Ευρώπη του αερίου που θα βρεθεί στην ΑΟΖ τους, τόσο επειδή εκτιμούν ότι η κατασκευή των αντιστοίχων υποδομών θα μπορούσε να λάβει ευρωπαϊκή χρηματοδότηση, όσο κι επειδή η εναλλακτική οδός μέσω Τουρκίας φαίνεται ως κάτι ανέφικτο. Λαμβάνοντας υπόψη τις εκτιμήσεις αυτές, το θέμα της οριοθέτησης των ΑΟΖ των όμορων κρατών της εν λόγω θαλάσσιας λεκάνης έχει αποκτήσει, μια σημαντική εθνική αλλά και ευρωπαϊκή προτεραιότητα. Συναφώς, στη συνέχεια αναλύεται το πλαίσιο των συνεργατικών και συγκρουσιακών σχέσεων των σημαντικότερων από γεωπολιτικής σκοπιάς εμπλεκόμενων χωρών μέσα από την παράθεση του σύγχρονου ενεργειακού περιβάλλοντος των βασικότερων όμορων κρατικών δρώντων της περιοχής.

3.2 Ενεργειακό προφίλ χωρών Ανατολικής Μεσογείου

3.2.1 Ενεργειακό προφίλ Ισραήλ

Εικόνα 2: Ενεργειακά κοιτάσματα Ισραήλ

Το Ισραήλ, διαθέτει εγχώρια αποθέματα φυσικού αερίου, της τάξεως των 1,5 – 1,7 tcf²³, ποσότητες που προέρχονται κυρίως από τα κοιτάσματα Mari και Noa, οι οποίες δεν ήταν αρκετές για να καλύψουν τις εγχώριες ανάγκες της χώρας, καθότι η σημαντική και ταχύτατα αναπτυσσόμενη βιομηχανία υψηλής τεχνολογίας, ως προς την πληροφορική, την παραγωγή όπλων, αλλά και των εναλλακτικών μορφών ενέργειας απαιτούσε την ύπαρξη αυξημένων ποσοτήτων ενέργειας. Έτσι, το Ισραήλ προμηθευόταν φυσικό αέριο από την Αίγυπτο της τάξεως των 72 bcf ετησίως, μέσω

²³ Ινστιτούτο διεθνών σχέσεων τομέας Ρωσίας-ευρασίας & νοτιοανατολικής Ευρώπης, όπως παραπάνω, σελ 25

του Arish – Ashkelon Pipeline, ο οποίος αποτελεί παρακλάδι του Arab Gas Pipeline για την κάλυψη των αναγκών του²⁴.

Ωστόσο, οι νέες ανακαλύψεις κοιτασμάτων στην Α. Μεσόγειο, και συγκεκριμένα στην ΑΟΖ του Ισραήλ, έχουν δώσει προοπτικές στην ενεργειακή αυτάρκεια και δυνατότητα εξαγωγής του εν λόγω κράτους. Το κοιτάσμα Λεβιάθαν, το οποίο εκτιμάται πως διαθέτει περίπου 22 tcf ποσότητας φυσικού αερίου και συνορεύει ανατολικά με το Οικόπεδο 12 της Κύπρου, το οποίο υπήρξε το μεγάλο κίνητρο για να προχωρήσει η διαδικασία οριοθέτησης των ΑΟΖ των δύο κρατών και η συμφωνία συνεκμετάλλευσης με την Κύπρο²⁵. Επίσης το κοιτάσμα αυτό προορίζεται και για εξαγωγή²⁶. Το κοιτάσμα Ταμάρ, το οποίο βρίσκεται δυτικότερα του Λεβιάθαν και πιθανολογείται ότι διαθέτει ποσότητα 10 tcf φυσικού αερίου²⁷, η οποία εκτιμάται ότι θα καλύψει τις εγχώριες ανάγκες του Ισραήλ για τα επόμενα 25-30 χρόνια²⁸. Και το κοιτάσμα Dalit, το οποίο βρίσκεται νοτιοδυτικά του Ταμάρ και εκτιμάται ότι διαθέτει περί τα 15 bcm φυσικού αερίου.

Επιπλέον, παρόλο που ανήκει στις χώρες που δεν έχουν υπογράψει την Σύμβαση Δικαίου Θάλασσας (United Nations Convention of The Law Of the Sea: UNCLOS), εντούτοις έχει συνάψει συμφωνία οριοθέτησης της ΑΟΖ με Κύπρο και Αίγυπτο, βασισμένη στον συνήθη κανόνα της διεθνούς πρακτικής συμφωνιών θαλασσιών οριοθέτησης μεταξύ κρατών της μέσης γραμμής ή ίσης απόστασης.

²⁴ EIA, U.S Energy Information Administration, Israel, 2016, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/ISR>

²⁵ Γεώργιος Χρυσόχου, The Declaration of the Cypriot Exclusive Economic Zone (EEZ) and International Law of the Sea, Nausivios Chora – A Journal of Naval Sciences and Technology – Volume 4/2012 (ISSN:1791-4469), Hellenic Naval Academy, Piraeus, 2012 available at <http://nausivios.snd.edu.gr/ed2012.php>, pp.245-263.

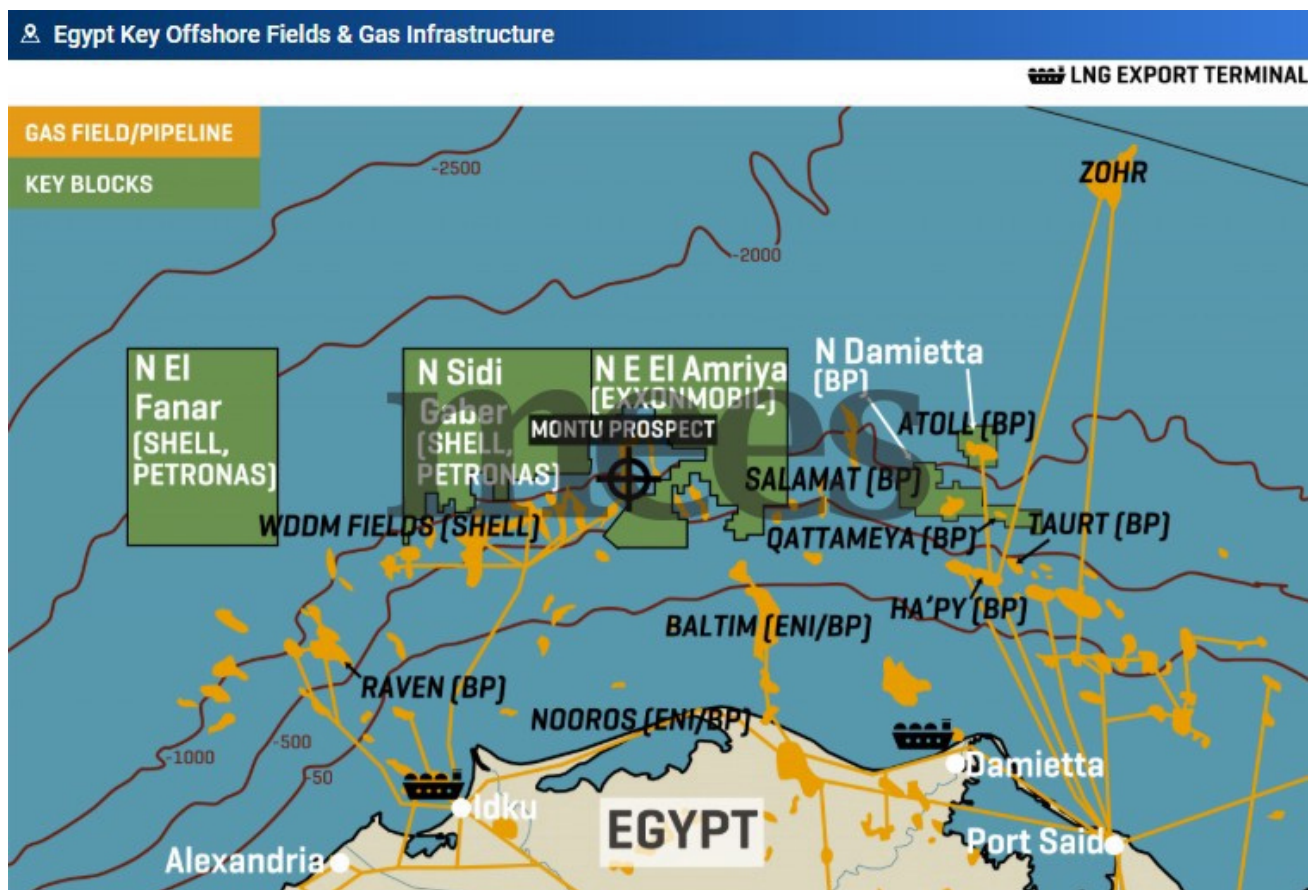
²⁶ Αίγυπτος-Ισραήλ: Το πρώτο φορτίο φυσικού αερίου από το κοιτάσμα Λεβιάθαν, 2020, <https://www.naftikachronika.gr/2020/01/15/aigyptos-israil-to-protio-fortio-fysikou-aeriou-apo-to-koitasma-leviathan>

²⁷ Tamar Petroleum, The Tamar reservoir The First Significant Discovery in the Region, <https://www.tamarpetroleum.co.il/tamarreservoir>

²⁸ Athanasios Dagoumas, Floros Flourous, Energy Policy Formulation in Israel Following its Recent Gas Discoveries, International Journal of Energy Economics and Policy, 2017,σελ 23

3.2.2 Ενεργειακό προφίλ Αιγύπτου

Εικόνα 3: Ενεργειακά κοιτάσματα Αιγύπτου

Πηγή: <https://medium.com/meesenergy/egypt-gas-gains-benefit-from-zohr-ramp-up>

Η Αίγυπτος είναι η μεγαλύτερη χώρα παραγωγός πετρελαίου στην Αφρική μη μέλος του OPEC (Petroleum Exporting Countries) και η τρίτη μεγαλύτερη στην παραγωγή φυσικού αερίου, όπου ακολουθούν η Αλγερία και η Νιγηρία. Επίσης, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην διεθνή αγορά ενέργειας μέσω της διώρυγας του Σουέζ και του αγωγού Suez-Mediterranean Pipeline (SUMED).²⁹

Η αιγυπτιακή επανάσταση του 2011 προκάλεσε οικονομική αστάθεια στην χώρα παρόλα αυτά κατάφερε να επανακάμψει και να ανταποκριθεί στην αυξανόμενη εγχώρια ζήτηση για ενέργεια. Η Αίγυπτος υπερκαλύπτει τις εγχώριες ανάγκες και έχει τη δυνατότητα εξαγωγών καθώς τα εγχώρια επιβεβαιωμένα αποθέματα φυσικού

²⁹ EIA, U.S Energy Information Administration, Egypt, 2018, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/EGY>

αερίου υπολογίζονται 65.2 tcm τέλη του 2016³⁰. Στη βάση αυτών, το 70% της παραγωγής προέρχεται από κοιτάσματα του Κωνικού Πεδίου στα ανοικτά του Δέλτα του Νείλου. Οι εξαγωγές της κατευθύνονται προς τη Λιβύη, τη Συρία, το Ισραήλ και την Ιορδανία. Η μεταφορά του εξαγόμενου αερίου γίνεται κατά 30% μέσω αγωγών (Arab Gas Pipeline) και το υπόλοιπο διατίθεται στις ΗΠΑ, την Ισπανία και τη Γαλλία, με τη μορφή υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG).³¹

Επιπρόσθετα, διαθέτει δύο τερματικά υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG) με συνολική δυνατότητα παραγωγής περί τα 586 bfc το χρόνο. Το ένα τερματικό βρίσκεται στην Νταμιέτα και το δεύτερο στο Ιντούκ. Και τα δύο ξεκίνησαν με τις καλύτερες προοπτικές, ωστόσο σήμερα αντιμετωπίζουν σοβαρότατα προβλήματα εξαιτίας της έλλειψης επαρκών ποσοτήτων φυσικού αερίου. Για την ακρίβεια, αυτό της Νταμιέτα βρίσκεται εκτός λειτουργίας, ενώ αυτό του Ιντούκ υπολειτουργεί με μικρές ποσότητες φυσικού αερίου. Η δε παραγωγή και εξαγωγή φυσικού αερίου, ρυθμίζεται από τις κρατικές εταιρείες Egyptian General Petroleum Corporation και Egyptian Natural Gas Holding Company³².

Τον Αύγουστο του 2015 ανακαλύφθηκε από την ιταλική εταιρία ENI πιθανότατα το μεγαλύτερο παγκοσμίως κοιτάσμα φυσικού αερίου ονόματι «Zohr», το οποίο γειτνιάζει με τα Οικόπεδα 10,11 και 12 της κυπριακής ΑΟΖ. Το συγκεκριμένο κοιτάσμα υπολογίζεται πως διαθέτει 30 Tcf φυσικό αέριο και ο ρυθμός παραγωγής απ' αυτό αναμένεται να φτάσει σε 2,7 Bcf/d στα τέλη του 2019. Η ENI κατέχει μερίδιο της τάξης του 50%, η Rosnet 30%, ενώ η BP και η Mubadala Petroleum από 10 %.³³

³⁰ Σύμφωνα με την BP Statistical Review of World Energy 2017

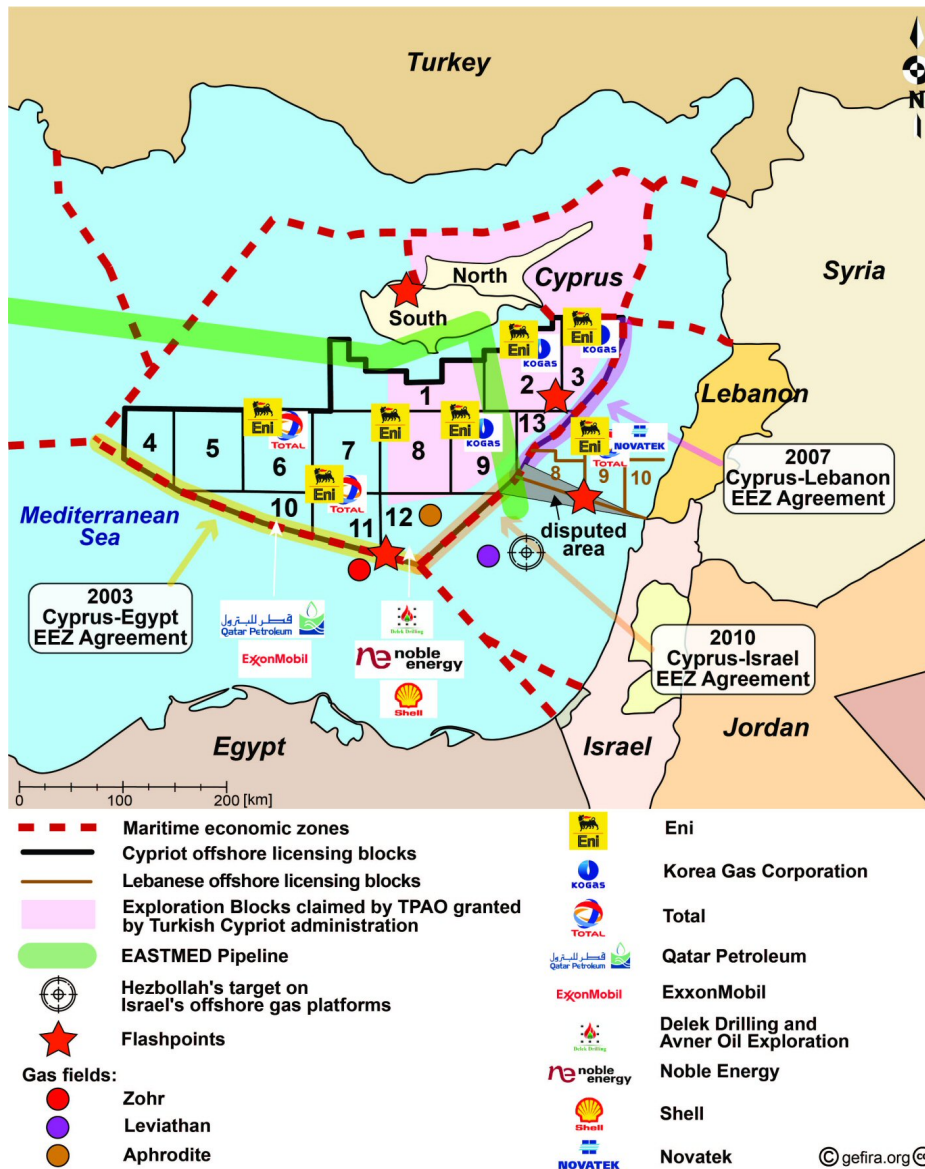
³¹ EIA όπως παραπάνω

³² Φυσικό Αέριο: Αυτά Είναι τα Δύο Τερματικά της Αιγύπτου, <https://www.energia.gr/article/108312/fysiko-aerio-aytai-einai-ta-dyo-termatika-ths-aigyptoy>

³³ Αντώνη Στ. Στυλιανού, Το κοιτάσμα Zohr της Αιγύπτου, 2015 <https://energypress.gr/news/koitasma-zohr-tis-aigyptoy>

3.2.3 Ενεργειακό προφίλ Κύπρου

Εικόνα 4: Οικόπεδα Κύπρου

Πηγή: <https://zerohedge.whotrades.com/blog>

Η Κύπρος φιλοδοξεί να αναδειχθεί σε χώρα παραγωγό και εξαγωγέα φυσικού αερίου και κινείται προς αυτή την κατεύθυνση. Οι πρόσφατες ενεργειακές ανακαλύψεις σε συνδυασμό με την παρουσία κολοσσών- εταιριών στην περιοχή και τις στενές σχέσεις που η Κυπριακή Δημοκρατία έχει αναπτύξει με Αίγυπτο και Ισραήλ αναμένεται να φέρουν καρπούς προς όφελός της. Μεγάλες εταιρίες όπως η Ιταλική ENI, η Kogas

Νότια Κορέα, η Γαλλική Total, η αμερικανική ExxonMobil, Qatar Petroleum, Noble Energy, η ισραηλινή Delek Group και η Royal Dutch Shell έχουν εξασφαλίσει δικαίωμα έρευνας και δραστηριοποιούνται στα κυπριακά ύδατα³⁴. Επίσης αξίζει να σημειωθεί ότι η Κύπρος έχει υπογράψει συμφωνίες οριοθέτησης της ΑΟΖ της, με την Αίγυπτο (2003), το Λίβανο (2007) και το Ισραήλ (2010). Οι οριοθετήσεις βασίστηκαν στη διεθνώς αποδεκτή αρχή της «μέσης γραμμής» και σύμφωνα με τους όρους της Σύμβασης για το Δίκαιο της Θάλασσας. Εκκρεμεί μόνον η επικύρωση της συμφωνίας από το Κοινοβούλιο του Λιβάνου.

Η πρώτη ανακάλυψη φυσικού αερίου στην Κυπριακή ΑΟΖ έγινε το 2011 από την Noble Energy και την Delek Group στο οικόπεδο 12 γνωστό ως Αφροδίτη, το οποίο υπολογιζόταν ότι έχει 4.54 trillion cubic feet (tcf) φυσικό αέριο και ανακηρύχθηκε εμπορεύσιμο το 2015. Το 2017 ακολούθησαν η Total και η ENI όπου ανακάλυψαν το οικόπεδο 11 (Ονησιφόρος) αλλά αποδείχθηκε μικρό με αποθέματα αερίου λιγότερο του 0,5 tcf. Τον Φεβρουάριο του 2018 ανακαλύφθηκε από την ιταλική ENI το οικόπεδο 6 ονόματι Καλυψώ με πιθανές ποσότητες ισάξιας με αυτό της Αφροδίτης, όπου οι γεωτρήσεις αναμένονται να ξεκινήσουν το 2020.

Η πιο πρόσφατη ανακάλυψη συντελέστηκε τον Μάρτιο του 2019 στο οικόπεδο 10 (Γλαύκος) από την ExxonMobil και Qatar Petroleum εκτιμώντας ότι διαθέτει 5 με 8 tcf φυσικού αερίου. Η οποία ανέδειξε την ανάγκη δημιουργίας σταθμού υγροποίησης φυσικού αερίου στην περιοχή του Βασιλικού της Κύπρου. Τα οικόπεδα Καλυψώ, Γλαύκος και Ονησιφόρος παρουσιάζουν σημαντικές γεωμορφολογικές ομοιότητες με το γιγαντιαίο οικόπεδο Zohr 30 tcf στην Αιγυπτιακή ΑΟΖ πράγμα που προοιωνίζει νέες ανακαλύψεις στην περιοχή.³⁵

³⁴ EIA, U.S Energy Information Administration, Analysis - Energy Sector Highlights Cyprus, 2014, <https://www.eia.gov/international/overview/country/CYP>

³⁵ Cyprus Profile, Energy oil & gas Exploration Race, 2019, <https://www.cyprusprofile.com/en/sectors/energy-and-environment/>

3.2.4 Ενεργειακό προφίλ Λιβάνου

Εικόνα 5: Διαφιλονικούμενη περιοχή Ισραήλ-Λιβάνου

Πηγή: <https://politix.com.cy/politix-news/kypros/den-epikyronoi-ta-oria-alla-ta-sevetai/>

Ο Λίβανος εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από την εισαγωγή ενέργειας για την κάλυψη της εγχώριας ζήτησης. Εισάγει φυσικό αέριο μέσω του Arab Gas Pipeline από την Αίγυπτο. Επίσης η Βηρυτός ενέκρινε το σχέδιο ερευνών γεωτρήσεων της κοινοπραξίας ENI-TOTAL-NOVATEK στην ΑΟΖ της παράλα αυτά λόγω της πολιτικής αστάθειας και της κρίσης στην Συρία η χώρα οδεύει με αργούς ρυθμούς προς την αξιοποίηση των ενεργειακών της πόρων που είναι κατανομημένοι κοντά σε όμορα κράτη όπως η Κύπρος και το Ισραήλ.³⁶ Το γεγονός ότι μέρος του κοιτάσματος Leviathan εξέχει στην ΑΟΖ του Λιβάνου περιπλέκει τις σχέσεις με το Ισραήλ

³⁶ United Nations Statistics Division, Technical assistance to Lebanon on improving energy statistics for sustainable development: Assessment mission report, 2 – 5 July 2019, Beirut, <https://unstats.un.org/unsd/energystats/events/2019-Beirut/Lebanon%20Report%20Final.pdf>

οξύνοντας τις αντιπαραθέσεις καθότι ο Λίβανος εγείρει αξιώσεις σχετικά με τα όρια της ΑΟΖ του³⁷.

3.2.5 Ενεργειακό προφίλ Συρίας³⁸

Η Συρία πριν τον πόλεμο αποτελούσε εξαγωγέα πετρελαίου και παραγωγό φυσικού αερίου. Όμως εξαιτίας του πολέμου και σήμερα έπειτα από την τουρκική εισβολή η Συρία φαίνεται αποδυναμωμένη, αφού έχει απολέσει την δυνατότητα έρευνας, ανάπτυξης και διάδοσης των ενεργειακών της πόρων. Επίσης, η Συρία εισάγει φυσικό αέριο από την Αίγυπτο (5-6 bcf) μέσω του αραβικού αγωγού Arab Gas Pipeline. Επιπλέον, η χώρα το 2009 προχώρησε στη σύναψη μνημονίου συνεργασίας με τη Τουρκία για την κατασκευή διακλάδωσης του Arab Gas Pipeline προς την περιοχή Kilisr της Τουρκίας. Το 2011, συμφώνησε με το Ιράν και το Ιράκ για συμμετοχή στην κατασκευή του Islamic Gas Pipeline για μεταφορά ιρανικού φυσικού αερίου προς την Ευρώπη, διαμέσου Ιράκ, Συρίας και Λιβάνου. Ενώ όσον αφορά την λεκάνη της ανατολικής Μεσογείου η Συρία είχε εκδηλώσει ενδιαφέρον για να ξεκινήσουν έρευνες στα οικόπεδά της πλησίον της Κυπριακής ΑΟΖ οι οποίες έχουν ανασταλεί επ' αόριστον καθότι ξέσπασε ο εμφύλιος. Ένα ακόμη στοιχείο στην ενεργειακή κατάσταση της Συρίας συνιστούν οι δολιοφθορές σε ηλεκτρικούς σταθμούς και αγωγούς που συντελούνται από τρομοκρατικές οργανώσεις και οι παράνομες εκροές μεγάλων ποσοτήτων πετρελαίου προς όφελος οργανώσεων και ιδιωτών που προμηθεύουν τα γειτονικά κράτη.

³⁷ ο Λίβανος διεκδικεί τροποποίηση της συμφωνίας, ώστε να περιέλθει στη δική του ΑΟΖ μια περιοχή 856 τ.χλμ.

³⁸ EIA, U.S Energy Information Administration, Overview

Syria's energy sector is in turmoil because of the ongoing civil conflict that began in the spring of 2011, with oil and natural gas production declining dramatically since then, June 24, 2015,

<https://www.eia.gov/international/analysis/country/SYR>

3.2.6 Ενεργειακό προφίλ Τουρκίας

Η Τουρκία συνιστά ένα σημαντικό διαμετακομιστικό κέντρο πετρελαίου και φυσικού αερίου από την Κεντρική Ασία, την Ρωσία και την Μέση Ανατολή προς τις ενδιαφερόμενες αγορές. Επίσης οι ετήσιες ενεργειακές ανάγκες της ανέρχονται σε 1,7 tcf και καλύπτονται από την εγχώρια παραγωγή της καθώς και από εισαγωγές³⁹. Η Τουρκία αξιοποιεί το κοιτάσμα Marmara Kuzey στην θάλασσα του Μαρμαρά και έχει οριοθετήσει ΑΟΖ στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας από το 1896. Κατά την τελευταία δεκαετία, η ραγδαία οικονομική ανάπτυξη της Τουρκίας, συνεπάγεται με μεγάλη αύξηση της κατανάλωσης πετρελαίου και φυσικού αερίου, και έχοντας υπόψη τα περιορισμένα εγχώρια αποθέματα, η Τουρκία εισάγει σχεδόν όλη την προμήθεια πετρελαίου της⁴⁰. Τα στενά του Βοσπόρου και των Δαρδανελίων παρόλο που εξακολουθούν να αποτελούν σημαντικό σταυροδρόμι για τη διαμετακόμιση των πετρελαιοειδών από την περιοχή της Κασπίας Θάλασσας, έχουν σημειώσει φθίνουσα τάση όσον αφορά τους όγκους διέλευσης από το 2011 η οποία κυμαίνεται στα 2,4 εκατομμύρια βαρέλια το 2016. Το πετρέλαιο που κινείται μέσω αυτών των στενών προμηθεύει τη Δυτική και τη Νότια Ευρώπη⁴¹.

Υπάρχουν αρκετοί αγωγοί φυσικού αερίου που διασχίζουν την Τουρκία δίδοντάς της στρατηγικό πλεονέκτημα έναντι των υπολοίπων κρατών της ανατολικής μεσογείου. Ο αγωγός φυσικού αερίου Eastern Anatolia Gas Pipeline μεταφέρει φυσικό αέριο στην Τουρκία από το Ιράν (Iran – Turkey Pipeline) και είναι ο κύριος αγωγός φυσικού αερίου στην ανατολική Τουρκία και μέσω αυτού εισάγονται 49 Bcf ιρανικού φυσικού αερίου, ήδη από το 2001. Οι αγωγοί φυσικού αερίου Ρωσίας-Τουρκίας, ο μεν πρώτος μήκους 842 χιλιομέτρων διέρχεται από τη Ρωσία μέσω της Ουκρανίας, της Ρουμανίας

³⁹ EIA, U.S Energy Information Administration, Overview Turkey is an increasingly important transit hub for oil and natural gas supplies as they move from Central Asia, Russia, and the Middle East to Europe and other Atlantic markets, 2017, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/TUR>

⁴⁰ International Energy Agency (IEA), Energy Policies of IEA Countries 2016 Review Turkey, <https://euagenda.eu/upload/publications/untitled-53148-ea.pdf>

⁴¹ EIA, U.S Energy Information Administration, Country Analysis Brief: Turkey, February 2, 2017, σελ 4 https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Turkey/turkey.pdf

και της Βουλγαρίας, καθώς και μια επέκταση αυτού του αγωγού από την Άγκυρα και στο Hamitabat και ο μιν δεύτερος αγωγός Blue Stream μεταφέρουν στην Τουρκία φυσικό αέριο της τάξεως των 800 Bcf. Από το 1996 έως το 2000, ολοκληρώθηκαν επεκτάσεις των αγωγών της τάξεως συνολικά των 500 χιλιομέτρων, στη δυτική περιοχή του Εύξεινου Πόντου με την ονομασία Γραμμή μεταφοράς φυσικού αερίου Izmit-Karadeniz Eresli, στην πόλη Τσαν η γραμμή μεταφοράς φυσικού αερίου Bursa-Çan και στην πόλη του Τανάκκαλε με το όνομα Çan-Çanakkale Φυσικό Αέριο. Επιπρόσθετα, το 2007 ολοκληρώθηκε το ελληνοτουρκικό τμήμα του αγωγού Italy - Turkey – Greece Interconnector (ITGI), με σκοπό την μεταφορά φυσικού αερίου από το αζέρικο κοίτασμα Shah Deniz στην ευρωπαϊκή αγορά μέσω της Τουρκίας, της Ελλάδας και της Ιταλίας. Επίσης, από πλευράς Τουρκίας έχει εκδηλωθεί ενδιαφέρον για συμμετοχή στο project του αμερικάνικου αγωγού Nabucco, αλλά επίσης υποστηρίζει και τις προτάσεις κατασκευής των αγωγών Trans – Anatolian Gas Pipeline (TANAP), σε συνδυασμό με τον Trans - Adriatic Pipeline (TAP), καθώς και τον South – East Europe Pipeline (SEEP), οι οποίοι έχουν και αυτοί σκοπό τη μεταφορά αζέρικου φυσικού αερίου προς την ευρωπαϊκή αγορά.⁴² Ένα ακόμη project είναι στα σκαριά ο λεγόμενος αγωγός Turkish stream που ενώνει την Ρωσία και την Τουρκία μέσω της Μαύρης Θάλασσας. Σε πρώτη φάση θα καλύψει τις εγχώριες ενεργειακές ανάγκες της Τουρκίας και έπειτα υπάρχει πρόβλεψη για προώθηση του προς την Ευρώπη⁴³.

Η Ρυθμιστική Αρχή Αγορών Ενέργειας και η κρατική εταιρία BOTAS, αποτελούν τους κύριους φορείς που ασχολούνται με τα ζητήματα φυσικού αερίου και ιδιαίτερα με την ανάπτυξη και λειτουργία των υφιστάμενων αγωγών. Υφίστανται λειτουργικές εγκαταστάσεις από-υγροποίησης φυσικού αερίου, με δυνατότητα 175 Bcf (LNG) ετησίως, το οποίο εισάγει από την Αλγερία και τη Νιγηρία.⁴⁴

⁴² όπως παραπάνω, σελ 12

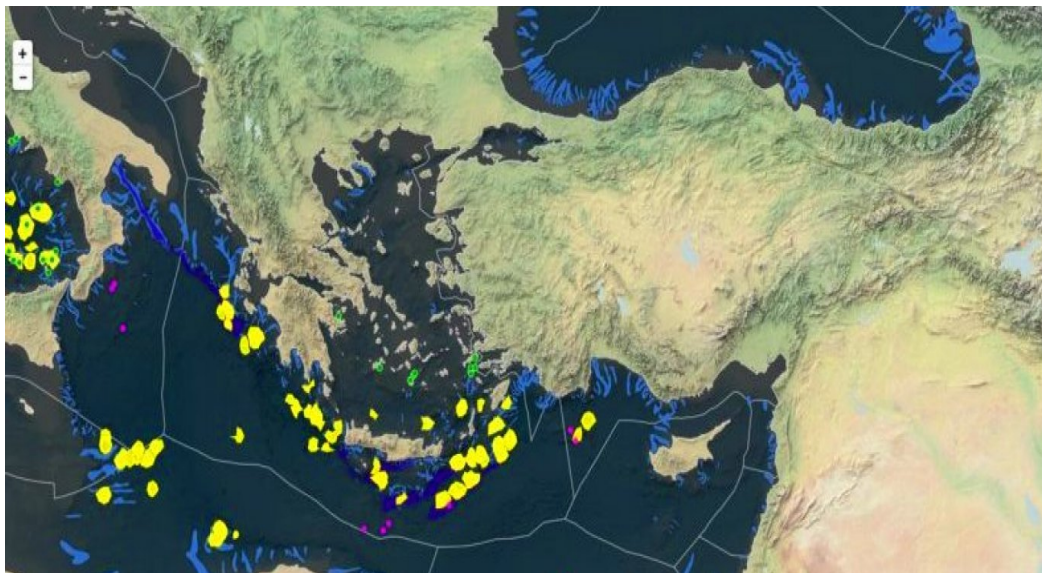
⁴³ Gazprom, <https://www.gazprom.com/projects/turk-stream/>

⁴⁴ EIA, U.S Energy Information Administration, Country Analysis Brief: Turkey, February 2, 2017, σελ 8 https://www.eia.gov/international/content/analysis/countries_long/Turkey/turkey.pdf

Οι νέες ανακαλύψεις φυσικού αερίου στην περιοχή της ΝΑ Μεσογείου αποτελούν εξελίξεις με νέες προοπτικές για την ενεργειακή πολιτική της Τουρκίας. Βέβαια υφίστανται ζητήματα που υπονομεύουν το κλίμα συνεργασίας στην περιοχή όπως το καθεστώς της Κύπρου, η οριοθέτηση των θαλάσσιων ζωνών, χωρικών υδάτων, εναέριου χώρου μεταξύ Τουρκίας και Ελλάδας. Σήμερα η Τουρκία παρουσιάζεται ως μία αναθεωρητική συνιστώσα στην λεκάνη της Ανατολικής Μεσογείου που εγείρει αξιώσεις δυναμιτίζοντας την κατάσταση στις σχέσεις της τόσο με την Ελλάδα και την Κύπρο όσο και με τα όμορα κράτη της περιοχής. Επιπρόσθετα αντιτίθεται στην οριοθέτηση της ΑΟΖ με την Ελλάδα αγνοώντας επιδεικτικά ελληνικά νησιά όπως η Ρω, το Καστελόριζο και η Στρογγύλη στην προσπάθειά να δημιουργήσει τετελεσμένα. Υπό τις συνθήκες αυτές και δεδομένου των αξιώσεων της Τουρκίας στους ενεργειακούς πόρους της ΝΑ Μεσογείου, φαίνεται ότι η προοπτική της ύπαρξης στο βυθό της τεραστίων κοιτασμάτων φυσικού αερίου, ενδεχομένως να οδηγήσει σε περιφερειακή ένταση και συγκρούσεις μεταξύ των χωρών. Κάτι που εν έτη 2020 είναι σαφέστατα πρόδηλο.

3.2.7 Ενεργειακό προφίλ Ελλάδας

Εικόνα 6: Απεικόνιση κοιτασμάτων της Ελλάδας

Πηγή: pronews.gr/oikonomia/energeia/vretania-apokalyfthike-hartis-me-ta-koitasmata-ydrogonanthrakon

Σύμφωνα με τον κ. Ηλία Κονοφάγο, στην ελληνική επικράτεια (1903-2017)⁴⁵ έχουν ανακαλυφθεί κατά σειρά από τις μέχρι σήμερα έρευνες με γεωτρήσεις τα εξής κοιτάσματα υδρογονανθράκων:

- Το κοιτάσμα πετρελαίου «Πρίνου» στο Θρακικό πέλαγος το οποίο παρήγαγε μέχρι σήμερα περίπου 120 εκατ. βαρέλια
- Το κοιτάσμα φυσικού αερίου της Νότιας Καβάλας παρήγαγε 900 εκατ. κυβικά μέτρα φυσικού αερίου ή περί τα 7 εκατ. ισοδύναμα βαρέλια πετρελαίου
- Τα κοιτάσματα βαρέως πετρελαίου «Ανατολική Θάσος» και «Αμμώδης»
- Το κοιτάσμα του «Βόρειου Πρίνου» με παραγωγή περίπου 3,5 εκατ. βαρέλια. Το κοιτάσμα Έφιλον με παραγωγή 350.000 βαρέλια, που διακόπηκε λόγω τεχνικών προβλημάτων
- Το κοιτάσμα Άθως

⁴⁵ Ηλίας Κονοφάγος, Ενεργειακές προοπτικές Ελλάδας το 2030 με ορίζοντα το 2050, Προοπτικές έρευνας και εκμετάλλευσης εγχώριων υδρογονανθράκων, Αθήνα 2018, σελ 132

- Το κοιτάσμα Δυτικό Κατάκολο στο Ιόνιο Πέλαγος
- Το κοιτάσμα φυσικού αερίου στην Επανωμή
- Το κοιτάσμα βαρέως πετρελαίου στο Κερί Ζακύνθου

Οι προαναφερθείσες ανακαλύψεις οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι το σύνολο των διεξαχθεισών μέχρι σήμερα ερευνών κατέληξαν σε διαπιστωμένα με γεωτρήσεις συνολικά παραχθέντα και αναμενόμενα ανακτήσιμα αποθέματα πετρελαίου και φυσικού αερίου της τάξης των 160 εκατ. βαρελιών ισοδύναμου πετρελαίου⁴⁶.

Σύμφωνα με τις πλέον πρόσφατες επιστημονικές ανακοινώσεις, η Ελλάδα διαθέτει 10 βεβαιωμένα κοιτάσματα πετρελαίου και φυσικού αερίου, κυρίως σε περιοχές, όπως η Δυτική και η Βόρεια Ελλάδα, με πληροφορίες για το μέγεθός τους να είναι διαθέσιμες από γεωτρήσεις, γεωφυσικές αναλύσεις και σεισμικές καταγραφές.

Υπάρχουν δε και ισχυρές ενδείξεις, κυρίως από γεωλογική και γεωφυσική έρευνα, για υποθαλάσσια κοιτάσματα νοτίως της Κρήτης, αλλά και στα Δωδεκάνησα. Επειδή οι διαθέσιμες πληροφορίες είναι περιορισμένες, διεσπαρμένες και επιστημονικά ανομοιογενείς, όπου απαιτούν περαιτέρω έρευνες η εκτίμηση συνολικά και με κάποια στοιχειώδη ακρίβεια για το αξιοποιήσιμο υδρογονανθρακικό δυναμικό γίνεται κατά προσέγγιση.⁴⁷ Το 2019 υπεγράφησαν μεταξύ του ελληνικού Δημοσίου και της ανάδοχης κοινοπραξίας η οποία αποτελείται από τις εταιρείες Total (40%), ExxonMobil (40%) και ΕΛΠΕ (20%) δύο συμβάσεις έρευνας στην περιοχή νότια και δυτικά της Κρήτης. Η γαλλική Total θα έχει τον πρωταγωνιστικό ρόλο, ως η επικεφαλής των ερευνών της κοινοπραξίας. Η έρευνα των υποθαλάσσιων οικοπέδων στην Κρήτη θα διαρκέσει οκτώ έτη και θα περιλάβει την πρόσκτηση σεισμικών δεδομένων, επιφανειακή γεωχημική έρευνα και μια γεώτρηση βάθους 4.000 μέτρων.⁴⁸

⁴⁶ όπως παραπάνω

⁴⁷ όπως παραπάνω σελ 135

⁴⁸ Νόμος 4631/2019 - ΦΕΚ 156/Α/10-10-2019, Κύρωσης της Σύμβασης Μίσθωσης μεταξύ της Ελληνικής Δημοκρατίας και των εταιρειών «Total E&P Greece B.V.», «ExxonMobil Exploration and Production Greece (Crete) B.V.» και

Η παραγωγή φυσικού αερίου στην Ελλάδα ήταν 0,009 δισ. κυβικά μέτρα (bcm) το 2016, η οποία είναι αμελητέα σε σύγκριση με τη συνολική κατανάλωση των 4,1 bcm. Συνεπώς, η Ελλάδα εξαρτάται πλήρως από τις εισαγωγές, με την Ρωσία να συνεισφέρει το 65% το 2016. Άλλοι μεγάλοι προμηθευτές φυσικού αερίου είναι η Αλγερία (προμηθεύει LNG) και η Τουρκία, οι οποίες κάλυψαν το 17% και το 16% των συνολικών εισαγωγών φυσικού αερίου της χώρας το 2016 αντίστοιχα. Η Ελλάδα σχεδιάζει να βελτιώσει την ασφάλεια του εφοδιασμού της μέσω της διαφοροποίησης των πηγών και των διαδρομών εφοδιασμού, ενισχύοντας τις εισαγωγές υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG) και διευρύνοντας το ρόλο της ως κόμβου φυσικού αερίου για τις αγορές της Νοτιοανατολικής Ευρώπης.⁴⁹

Από το Νοέμβριο του 1999, λειτουργεί στη νήσο Ρεβυθούσα τερματικός σταθμός ΥΦΑ, 45 χλμ. δυτικά της Αθήνας, ο οποίος αποτελεί μία από τις πηγές τροφοδοσίας του εθνικού συστήματος μεταφοράς φυσικού αερίου. Ενώ το 2018, ολοκληρώθηκε η 2η φάση αναβάθμισης και η κατασκευή της τρίτης δεξαμενής αποθήκευσης, αυξάνοντας την ποσότητα αεριοποίησης.⁵⁰

Ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα έργα υποδομών στην Ελλάδα στον κλάδο του φυσικού αερίου αναμένεται να είναι η κατασκευή και εγκατάσταση του πλωτού σταθμού αποθήκευσης-επαναεριοποίησης, γνωστό ως FSRU, ανοικτά της Αλεξανδρούπολης.⁵¹

Όσον αφορά τους αγωγούς εντός της ελληνικής επικράτειας ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι σχεδιαζόμενοι αγωγοί. Αρχικά ο Διαδριατικός Αγωγός (Trans Adriatic Pipeline - TAP) είναι ένα έργο κατασκευής αγωγού φυσικού αερίου, ο

«Ελληνικά Πετρέλαια Ανώνυμη Εταιρεία» για την παραχώρηση του δικαιώματος έρευνας και εκμετάλλευσης υδρογονανθράκων στη θαλάσσια Περιοχή «Δυτικά Κρήτης», Ελλάδα.

⁴⁹ EIA, U.S Energy Information Administration, Country, Greece, 2017, <https://www.eia.gov/international/overview/country/GRC>

⁵⁰ Ινστιτούτο Ενέργειας ΝΑ Ευρώπης (IENE), Ο Ελληνικός Ενεργειακός Τομέας Ετήσια Έκθεση 2019 (M03), σελ62

⁵¹ όπως παραπάνω

οποίος θα μεταφέρει φυσικό αέριο από την περιοχή της Κασπίας στην Ευρώπη. Ο TAP θα διασυνδεθεί με τον αγωγό φυσικού αερίου Ανατολίας (Trans Anatolian Pipeline - TANAP) στα ελληνοτουρκικά σύνορα και θα διέρχεται από τη Βόρεια Ελλάδα, την Αλβανία και την Αδριατική Θάλασσα προτού καταλήξει στις ακτές της Νότιας Ιταλίας όπου θα συνδεθεί στο ιταλικό δίκτυο φυσικού αερίου⁵². Έπειτα ο Διασυνδετήριος Αγωγός Ελλάδας Βουλγαρίας (IGB) με σημείο εκκίνησης την Κομοτηνή, ο αγωγός θα καταλήγει στη Stara Zagora αντίστοιχα, συνδέοντας τα δίκτυα φυσικού αερίου Ελλάδας και Βουλγαρίας, ενώ θα υπάρχει η δυνατότητα αντίστροφης ροής⁵³. Ο Διασυνδετήριος Αγωγός Ελλάδας-ΠΓΔΜ (IGF) είναι ένας σχεδιαζόμενος αγωγός φυσικού αερίου, ο οποίος στοχεύει στη διασύνδεση των συστημάτων μεταφοράς φυσικού αερίου της Ελλάδας και της ΠΓΔΜ.⁵⁴ Επιπρόσθετα όσον αφορά την εσωτερική οργάνωση της χώρας η Ελλάδα διαθέτει θεσμούς, κρατικούς και ιδιωτικούς οργανισμούς που έχουν ως σκοπό την ανάπτυξη του ενεργειακού τομέα όπως η Δημόσια Επιχείρηση Αερίου, ο Διαχειριστής Εθνικού Συστήματος Φυσικού Αερίου ΔΕΣΦΑ, η Δημόσια Επιχείρηση Αερίου ΔΕΠΑ, ΕΛΠΕ, κ.α.

Συμπερασματικά, οι χώρες της Ανατολικής Μεσογείου κατόπιν των πρόσφατων ενεργειακών ανακαλύψεων αποκτούν την δυνατότητα εξασφάλισης ενεργειακής αυτάρκειας και επαναπροσδιορισμού της ενεργειακής πολιτικής τους. Οι προοπτικές είναι ευοίωνες και σηματοδοτούν την έναρξη της αξιοποίησης των κοιτασμάτων υπό την προϋπόθεση της ικανότητας, της συνεργασίας και σε ορισμένες περιπτώσεις συνεκμετάλλευσης σε πεδία όπου τα κράτη έχουν δικαιοδοσία επί των πόρων τους. Παρόλη την θετική ατμόσφαιρα που υπάρχει στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου δεν πρέπει να παραβλεφθούν οι δυνητικές καθώς και υφιστάμενες απειλές ασφάλειας σε τοπικό και περιφερειακό

⁵² όπως παραπάνω σελ 63

⁵³ όπως παραπάνω

⁵⁴ όπως παραπάνω σελ 65

επίπεδο. Στο επόμενο κεφάλαιο θα γίνει απόπειρα εντοπισμού τους και αποτύπωση των συνεργατικών σχέσεων που έχουν αναπτυχθεί στην περιοχή.

Κεφάλαιο 4^ο: Απειλές Ασφαλείας και Συνεργατικές σχέσεις στην Ανατολική Μεσόγειο

4.1 Προκλήσεις ασφαλείας στην Ανατολική Μεσόγειο

Με τη λήξη του Ψυχρού Πολέμου αναδύθηκε η πεποίθηση για εξάλειψη απειλών ασφάλειας τόσο στην Ευρώπη όσο και στην ευρύτερη περιφέρειά της, παρόλα αυτά οι μετέπειτα εξελίξεις, οι γεωπολιτικές αλλαγές, οι μεταβολές στους συσχετισμούς ισχύος και οι κοινωνικοί μετασχηματισμοί των κρατών της περιοχής, όπως η επανάκαμψη της Ρωσίας, η ανάδυση της Κίνας, η Αραβική Άνοιξη και η άνοδος του ισλαμικού φονταμενταλισμού σε συνδυασμό με ασύμμετρες απειλές αποκαθήλωσαν τις εν λόγω ελπίδες.⁵⁵ Το διεθνές σύστημα από μονοπολικό με επικρατούσα δύναμη την Αμερική μετετράπη σε πολυπολικό. Το νέο περιβάλλον που διαμορφώθηκε παρήγαγε απειλές που αφορούν και επηρεάζουν την γεωγραφική περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου.

Στην ατζέντα των θεμάτων ασφάλειας της ευρύτερης περιοχής πρωτοστατούν χρόνια και καίρια αλληλεπιδρώντα μεταξύ τους ζητήματα όπως ο εμφύλιος πόλεμος στη Συρία, οι συγκρούσεις στον Λίβανο, η δυνητική πολιτική αστάθεια της Αιγύπτου. Επιπρόσθετα, ο εμφύλιος και το διαλυμένο κράτος της Λιβύης, το Κυπριακό, το Παλαιστινιακό, οι ψυχραμένες, αν όχι τεταμένες, σχέσεις του Ισραήλ με τον αραβικό

⁵⁵ Γεώργιου Χρυσοχού, Προκλήσεις ασφαλείας στην ανατολική Μεσόγειο: Απειλές και ευκαιρίες για την Ελλάδα, 31 01 2018, <https://energy.press.gr/news/prokliseis-asfaleias-stin-anatoliki-mesogeio-apeiles-kai-eykairies-gia-tin-ellada>

κόσμο, ιδίως μετά την αναγνώριση της Ιερουσαλήμ ως πρωτεύουσάς του από τις Η.Π.Α. θέτουν εμπόδια στην ανάπτυξη της περιοχής και προκαλούν ένα αίσθημα ανασφάλειας.⁵⁶

Ένα ακόμα ακανθώδες ζήτημα συνιστά το Κουρδικό όπου σχετίζεται με τη σταθερότητα στην ανατολική μεσόγειο και συγκεκριμένα στη Συρία, λόγω της έντονης και βίαιης στρατιωτικής αντίδρασης από τουρκικής και ιρακινής πλευράς κατά των Κούρδων μαχητών.⁵⁷

Στα εν λόγω ζητήματα προστίθενται ακόμα η ελληνοτουρκική διένεξη στο Αιγαίο, αναφορικά με την αμφισβήτηση από τουρκικής πλευράς των εθνικών κυριαρχικών τίτλων της Ελλάδας, καθώς και των δικαιωμάτων της επί των θαλασσίων ζωνών. Οι συγκρουσιακές καταστάσεις υπό τη μορφή θαλάσσιων επεισοδίων σχετικά με ενεργειακούς ανταγωνισμούς επί υποθαλασσίων κοιτασμάτων, με επίκεντρο την περιοχή από ανατολικά Κρήτης μέχρι και Κύπρο, με αντίστοιχη αμφισβήτηση από την τουρκική πλευρά των ζωνών οικονομικής δικαιοδοσίας Ελλάδος και Κύπρου συνθέτουν ένα συγκρουσιακό μείγμα στην περιοχή.⁵⁸

Οι τρομοκρατικές ή πειρατικές επιθέσεις αποτελούν ολοένα και αυξανόμενα περιστατικά τόσο σε ενεργειακές υποδομές όσο και στα μέσα μεταφοράς της ενέργειας, όπου σε συνδυασμό με τον έλεγχο πετρελαιοπηγών από τρομοκρατικές οργανώσεις και την προώθηση του προϊόντος στην «μαύρη» αγορά περιπλέκουν το ζήτημα της ενεργειακής ασφάλειας⁵⁹. Η πειρατεία εντοπίζεται συχνά υπό την μορφή ένοπλης ληστείας στο θαλάσσιο περιβάλλον που περικλείεται από τα ανοικτά της Λιβύης έως και την Νοτιοανατολική Μεσόγειο ιδιαίτερα από μέλη του ISIS ή άλλων

⁵⁶ όπως παραπάνω

⁵⁷ Ιωάννα Πανοπούλου, Το Κουρδικό Ζήτημα: Ιστορική Ανάλυση, 2016 <https://powerpolitics.eu>

⁵⁸ Αλέξης Ηρακλείδης, η ελληνοτουρκική διένεξη του Αιγαίου ζητά επίλυση, Χρόνος online περιοδικό, 2016, <http://www.chronomag.eu/index.php/les-ll-ex-g-pls.html>

⁵⁹ Το ISIS ήδη από το 2013 είχε καταλάβει το 60% της συριακής προπολεμικής παραγωγής αργού πετρελαίου επιτυγχάνοντας να κρατήσει σε λειτουργία περίπου το 1/5 αυτού του δυναμικού για πάνω από 2,5 έτη. Έως τον Οκτώβριο του 2014 το ISIS υπολογιζόταν ότι εξήγαγε κυρίως προς την Τουρκία 50.000-60.000 βαρέλια την ημέρα εισπράττοντας κοντά στα 2,5 εκατομμύρια δολάρια/ημέρα. Θεόδωρος Τσακίρης, ενεργειακή ασφάλεια και διεθνής πολιτική, εκδόσεις Παπαζήση, 2018 Αθήνα, σελ 748-749.

τρομοκρατικών ομάδων, αλλά και από εξαθλιωμένες ομάδες ανθρώπων θύματα της συνεχιζόμενης εμφύλιας σύγκρουσης και οικονομικής δυσπραγίας σε Λιβύη και Συρία.⁶⁰

Ένα ακόμη σημαντικό ζήτημα το οποίο λαμβάνει τραγικές διαστάσεις είναι τα αυξημένα ρεύματα μεταναστευτικών ροών προερχομένων από την Μέση Ανατολή και την Αφρική, τα οποία ενέχουν τον κίνδυνο να αποτελέσουν πηγή άνθισης του οργανωμένου εγκλήματος και δημιουργίας θυλάκων τρομοκρατίας στα ευρωπαϊκά κράτη αλλά και στην Ελλάδα, διευκολυνόμενα από μια πιθανή αντίδραση της Τουρκίας για διοχέτευση μεταναστών μέσω του Αιγαίου από τις ακτές της λόγω της απομόνωσης που δέχεται από τη Δύση⁶¹. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα ελληνικά νησιά που έχουν καταστεί αποθήκες ψυχών. Πρόσφατα στις απειλές που αφορούν και την ανατολική μεσόγειο προστίθενται οι κίνδυνοι της ανθρώπινης υγείας υπό την μορφή πανδημίας. Σήμερα ο κορωνοϊός αποτελεί μια παγκόσμια απειλή που εκτός των επιπτώσεων στον ανθρώπινο πληθυσμό θέτει σε κίνδυνο όλο το διεθνές σύστημα με ενδεχόμενες οικονομικές επιπτώσεις και αποσταθεροποίηση που ίσως να επηρεάσει την διάθεση της ενέργειας καθώς και την τιμή της⁶².

⁶⁰ Ιωάννης Χαψος, Ανατολική Μεσόγειος: Προοπτικές, προκλήσεις, ευκαιρίες, 12.12.2017, <https://www.kathimerini.gr/938906/article/k-blogs/security-bulletin/anatolikh-mesogeios-prooptikes-proklhseis-eykairies>

⁶¹ Γεώργιου Χρυσοχού, Προκλήσεις ασφαλείας στην ανατολική Μεσόγειο: Απειλές και ευκαιρίες για την Ελλάδα, 31 01 2018, <https://energynews.gr/news/prokliseis-asfaleias-stin-anatoliki-mesogeio-apeiles-kai-eykairies-gia-tin-ellada>

⁶² insurance-eea, Οι συνέπειες του κορωνοϊού στην παγκόσμια οικονομία, 25/02/2020, <https://www.insurance-eea.gr/arthra-insurance/dnt-pos-tha-plixi-o-ios-covid-19-tin-pagkosmia-ikonomia/>

4.2 Αναθεωρητική πολιτική Τουρκίας

Η Τουρκία υπό τον πρόεδρο Erdogan παρουσιάζεται ως ο προστάτης των απανταχού μουσουλμάνων με νέο-οθωμανικές βλέψεις και διεκδικήσεις στην ευρύτερη περιοχή της μεσογείου. Ως αποτέλεσμα το στρατηγικό δόγμα του Davutoglu περί μηδενικών προβλημάτων κατέρρευσε έναντι σχεδόν του συνόλου των γειτόνων της Τουρκίας και έθεσε τις βάσεις για τον διπλωματικό αυτοαποκλεισμό της⁶³.

Πρώτον η Τουρκία επιχείρησε την ανατροπή του Assad στην Συρία και την αντικατάστασή του από κυβέρνηση με κορμό τη Μουσουλμανική Αδελφότητα ώστε να καταστήσει την Συρία δορυφόρο της στην Μέση Ανατολή. Η Τουρκία επίσης έχει ιδιαίτερα συγκρουσιακές σχέσεις με το Ισραήλ, οι οποίες μάλιστα επιδεινώθηκαν από την ισραηλινή επιδρομή στη διεθνή ανθρωπιστική νηοπομπή της Γάζας όπου βρήκαν το θάνατο εννέα Τούρκοι ακτιβιστές που επέβαιναν στο ferryboat «Μαβί Μαρμαρά» το 2010.⁶⁴ Το στρατηγικό χάσμα δυσπιστίας μεταξύ αυτών των δύο κρατών υφίσταται έως σήμερα. Ακολουθώντας όσον αφορά τις σχέσεις Αιγύπτου και Τουρκίας ο Erdogan έχει έρθει σε ευθεία ρήξη με το νέο αιγυπτιακό καθεστώς υπό τον στρατηγό Sissi τον Ιούλιο του 2013, καθότι επιχείρησε να δημιουργήσει στρατηγική σχέση με την κυβέρνηση Morsi αλλά και να παράσχει υποστήριξη στην εξόριστη ηγεσία της Μουσουλμανικής Αδελφότητας της Αιγύπτου⁶⁵.

Έπειτα οι σχέσεις Ελλάδος-Τουρκίας είναι ιδιαίτερα τεταμένες καθότι ο ανταγωνισμός και οι καθημερινές παραβιάσεις στο Αιγαίο συνεχίζουν αμείωτες δυσχεραίνοντας την κατάσταση. Η Τουρκία προσπαθεί να δημιουργήσει τετελεσμένα στο Αιγαίο με υπερπήσεις αεροσκαφών και ναυτικές παρενοχλήσεις στο Αιγαίο αμφισβητώντας την υφαλοκρηπίδα των νησιών και την κυριαρχία της Ελλάδος επί των χωρικών υδάτων⁶⁶. Παρουσιάζει χάρτες που καθορίζουν την ΑΟΖ της

⁶³ Θεόδωρος Τσακίρης, *Ενεργειακή Ασφάλεια και Διεθνής Πολιτική*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2018, σελ 751

⁶⁴ όπως παραπάνω

⁶⁵ Angelos Giannakopoulos, *Energy Cooperation and Security in the Eastern Mediterranean: A Seismic Shift towards Peace or Conflict?* Research Paper No 8, February 2016, σελ 61

⁶⁶ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ & ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ), *Η ένταση στις σχέσεις Ελλάδας-Τουρκίας. Στρατηγικές Αντιμετώπισης*, ΣΕΙΡΑ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΩΝ ΑΝΑΛΥΣΕΩΝ ΜΑΪΟΣ 2018

παραλείποντας ελληνικά νησιά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το μνημόνιο συνεργασίας με την Λιβύη που συνιστά μια παράνομη διαδικασία ή το αφήγημα της γαλάζιας πατρίδας που αποτυπώνει την κυριαρχία της στο μισό Αιγαίο.⁶⁷ Ένα ακόμη ζήτημα είναι η παρουσία και δραστηριοποίηση των τουρκικών ερευνητικών σκαφών και γεωτρήσεων⁶⁸ στα οικόπεδα της Κύπρου και η προσπάθεια της Τουρκίας να αποκτήσει πρόσβαση σε αυτά χρησιμοποιώντας την βόρεια Κύπρο ως μοχλό πίεσης.

Επίσης, η Τουρκία αρνείται να δεχθεί την κυριαρχία της Λευκωσίας στα ενεργειακά οικόπεδα της θέτοντας ως προϋπόθεση την από κοινού εκμετάλλευση με τους Τουρκοκύπριους. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Τουρκία δεν έχει υπογράψει την Σύμβαση για το Δίκαιο της θάλασσας. Στην ΑΟΖ που η Κύπρος έχει οριοθετήσει με Αίγυπτο και Ισραήλ, η Τουρκία επεμβαίνει με δηλώσεις, διεξαγωγή ασκήσεων και παρεμπόδιση γεωτρήσεων με πολεμικά πλοία, προκειμένου να εξασφαλίσει την διακοπή των προγραμμάτων εκμετάλλευσης των υποθαλασσίων πόρων της⁶⁹.

Η ανατολική μεσόγειος, παρότι είναι μια πολλά υποσχόμενη περιοχή σε ενεργειακό επίπεδο καλείται να αντιμετωπίσει τα αποτελέσματα που προκύπτουν από την αστάθεια στην Μέση Ανατολή. Επιπλέον η ίδια η ανάπτυξη απαιτεί καλές σχέσεις μεταξύ των χωρών που την απαρτίζουν και εδώ η παρουσία της Τουρκίας φαίνεται να περιπλέκει και πολλές φορές να δυσχεραίνει την ανεμπόδιστη συγκρότηση δομών και πολιτικών. Από την άλλη υπάρχουν κράτη που δεν είναι σε θέση να εξασφαλίσουν ενδεχομένως και την επιβίωσή τους, όπως η Συρία πολλώ δε μάλλον να ασχοληθούν με την αξιοποίηση των ενεργειακών ευρημάτων τους. Η ανατολική μεσόγειος αξίζει να μελετηθεί διότι παρόλη την πολυπλοκότητα της και τους προσανατολισμούς των

⁶⁷ Γιώργος Φίλης – Το αφήγημα της «Γαλάζιας Πατρίδας», 01/02/2019 - 13:49, <https://www.viadiplomacy.gr/giorgos-filis-to-afigima-tis-galazias-patridas/>

⁶⁸ Τα δύο γεωτρήματα Yanouz και Fatih που ανήκουν στο δυναμικό της τουρκικής εταιρείας πετρελαίων είναι έκτης γενιάς, με μήκος 229 μέτρα και μπορούν να προβούν σε γεωτρήσεις βάθους 10 χιλιάδες ποδών στο νερό και 40 χιλιάδων επί του εδάφους. βλ.: Η ελληνική ιστορία των τουρκικών γεωτρήσεων που... βιάζουν την ΑΟΖ της Κύπρου 19/06/2019 <http://www.reporter.com.cy/politics/article>

⁶⁹ Η τουρκική κυβέρνηση έστειλε πολεμικά πλοία στην κυπριακή ΑΟΖ κατά την εξόρυξη της Noble Energy στο 12 οικόπεδο και περιμετρικά κατά την εξόρυξη της Eni στο 9 οικόπεδο. Silvia Colombo and Nicolò Sartori, The OSCE's Contribution to Energy Governance in the Mediterranean Region, Istituto Affari Internazionali (IAI), Rome 2016, σελ 16-17

κρατών της (θρησκευτικούς, πολιτικούς, οικονομικούς κ.α.) διαφαίνονται προσπάθειες συνεργασίας από χώρες που ιστορικά δεν είχαν ιδιαίτερες σχέσεις παραδείγματος χάριν η Ελλάδα και το Ισραήλ ή είχαν αμιγώς εχθρικές σχέσεις όπως η Αίγυπτος και το Ισραήλ. Μολονότι λοιπόν τα προβλήματα υπερκαλύπτουν τα αισιόδοξα σενάρια η ενέργεια έρχεται να λειτουργήσει συνδυαστικά μαζί με άλλους φυσικά παράγοντες προς την σύναψη συνεργασιών που στοχεύουν πολιτικά στην μελλοντική ενεργειακή αξιοποίηση και όσον το δυνατόν συνεργασία για την επίλυση των υφιστάμενων διαφορών μεταξύ των κρατών με ένα υπάρχον αίσθημα πρόσκλησης και άλλων μερών για συνεργασία.

4.3 Τριμερείς συνεργασίες(Ελλάδα- Κύπρος- Ισραήλ- Αίγυπτος)

Στον αντίποδα της τουρκικής προκλητικότητας και αναθεωρητισμού βρίσκεται η σύγκλιση και βελτίωση των σχέσεων ορισμένων χωρών της ανατολικής μεσογείου με θετικά αποτελέσματα για την σταθερότητα και ασφάλεια της περιοχής. Έπειτα τη ψύχρανση των σχέσεων Ισραήλ- Τουρκίας υπό τη πίεση του τουρκικού εθνικισμού και εν γένει των προκλήσεων στην περιοχή της μεσογείου άρχισε να διαμορφώνεται ένα καινούργιο σύμπλεγμα σχέσεων με άξονες πλέον την Κύπρο, την Ελλάδα και το Ισραήλ⁷⁰. Ταυτόχρονα σε αυτή την διαμόρφωση των σχέσεων ήρθε να προστεθεί και η Αίγυπτος. Η ανακάλυψη των ενεργειακών κοιτασμάτων και η γεωγραφία τους καθότι οι ΑΟΖ των κρατών τέμνονται σε πολλά σημεία αποτέλεσαν τους λόγους για την δημιουργία τριγωνικών σχέσεων ιδιάζουσας γεωπολιτικής σημασίας σε περιφερειακό επίπεδο.

⁷⁰ Zenonas Tziarras, The New Geopolitics of the eastern Mediterranean Trilateral partnerships and Regional security, peace Research institute Oslo (PRIO), Report 3/2019 σελ 79-80

4.3.1 Ελλάδα-Κύπρος-Αίγυπτος

Η πρώτη συνάντηση των τριών χωρών πραγματοποιήθηκε σε επίπεδο αρχηγών κρατών στις 8 Νοεμβρίου το 2014 στο Κάιρο. Απότοκο της οποίας ήταν η Διακήρυξη του Καΐρου⁷¹ που εισήγαγε μια νέα συνιστώσα συνεργασίας. Κύριοι άξονες ενδιαφέροντος ήταν φυσικά οι υδρογονάνθρακες και οι ανακαλύψεις που αποτέλεσαν καταλύτη για αυτή την περιφερειακή συνεργασία. Και τα τρία κράτη συμφώνησαν για συνέχιση των διαπραγματεύσεων σχετικά με την οριοθέτηση των θαλάσσιων ζωνών τους σύμφωνα με το Δίκαιο της Θάλασσας το οποίο όμως μέχρι σήμερα εκκρεμεί. Η διακήρυξη υπογράμμισε επίσης την σημασία των κυριαρχικών δικαιωμάτων και ιδιαίτερα της Κυπριακής Δημοκρατίας επί της ΑΟΖ της καλώντας την Τουρκία να απέχει από σεισμικές έρευνες και οποιεσδήποτε δραστηριότητες στην Κυπριακή ΑΟΖ. Ταυτόχρονα έγινε αναφορά στο Κυπριακό ζήτημα και στην ανάγκη εξεύρεσης λύσης⁷².

Η επόμενη τριμερής συνάντηση πραγματοποιήθηκε στις 29 Απριλίου το 2015 στην οποία πέραν από τα προαναφερόμενα θέματα προστέθηκε μια διεύρυνση συνεργασίας στον τομέα του τουρισμού και της θαλάσσιας βιομηχανίας ως βασικοί οικονομικοί παράγοντες στις μεταξύ τους σχέσεις.

Η τρίτη τριμερής συνάντηση έλαβε χώρα στην Αθήνα στις 10 Δεκεμβρίου το 2015 κατά την οποία οι τρεις χώρες συμφώνησαν στην εμβάθυνση της συνεργασίας καθόσον είχε προηγηθεί και η ανακάλυψη του κοιτάσματος Zohr. Και στην δημιουργία μιας Κοινής Επιτροπής Συνεργασίας η οποία θα λειτουργεί ενισχυτικά στις κοινές επιδιώξεις των συμβαλλομένων⁷³. Στις 11 Οκτωβρίου, 2016

⁷¹ Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, Διακήρυξη του Καΐρου της Τριμερούς Συνόδου Κορυφής Αιγύπτου, Ελλάδος και Κύπρου (Κάιρο, 08.11.2014), <https://www.mfa.gr/epikairo/ta/ta-epidiseis-anakoynoseis/diakeryxe-tou-kairou-tes-trimerous-sunodou-koruphes-aiguptou-ellados-kai-kyprou-kairo-08112014.html>

⁷² Ελληνική Δημοκρατία, Πρωθυπουργός, Κοινές δηλώσεις του Πρωθυπουργού κ. Αντώνη Σαμαρά, του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας κ. Νίκου Αναστασιάδη και του Προέδρου της Αιγύπτου Αλ Σίσι, 8 Νοεμβρίου 2014, <https://primeminister.gr/2014/11/08/>

⁷³ Νίκος Αγγελής, Αποτίμηση της Τριμερούς Συνόδου Κορυφής Ελλάδος - Αιγύπτου - Κύπρου, Πέμπτη 24 Δεκεμβρίου 2015, <https://www.liberal.gr/diplomacy/apotimisi-tis-trimerous-sunodou-korufis-ellados---aiguptou---kyprou/>

πραγματοποιήθηκε η τέταρτη σύνοδος στο Κάιρο όπου εισήχθη η ευρωπαϊκή συνιστώσα της διαφοροποίησης των πηγών και διαδρόμων ενέργειας στην περίπτωση της Ανατολικής Μεσογείου. Τα κράτη συμφώνησαν να ενισχύσουν την ενεργειακή συνεργασία τους με τακτικές υπουργικές συναντήσεις, ενώ κατέστη σαφές ότι οποιεσδήποτε καινούργιες ανακαλύψεις και μεταφορικές επιλογές θα λειτουργούν ως δίοδοι περιφερειακής σταθερότητας και ευημερίας σύμφωνα με τις αρχές του διεθνούς δικαίου και δη του Δικαίου της Θάλασσας.⁷⁴

Εν συνεχεία στις 10 Οκτωβρίου το 2018 πραγματοποιήθηκε η έκτη σύνοδος στην Κρήτη κατά την οποία συμφωνήθηκε η σύσταση του Eastern Mediterranean Gas Forum που θα έδρευε στο Κάιρο. Επίσης προτάθηκε να δημιουργηθεί στην Λευκωσία Μόνιμη Γραμματεία ως μοχλός συνολικής βελτίωσης της συνεργασίας. Επιπρόσθετα τα κράτη σύναψαν μια σειρά από μνημόνια συνεργασίας στους τομείς της εκπαίδευσης, των επιχειρήσεων, της τεχνολογίας και των επενδύσεων.

Συμπερασματικά οι τριμερείς διασκέψεις μεταξύ Ελλάδας, Κύπρου και Αιγύπτου απεικονίζουν την από κοινού επιθυμία των κρατών να συνεργαστούν σε πολιτικό επίπεδο με γνώμονα την ενέργεια δημιουργώντας μια περιφερειακή συνεργασία που ενισχύει την γεωπολιτική τους θέση και αφήνει ανοικτό τον διάλογο μεταξύ των κρατών για περαιτέρω βελτίωση των σχέσεων. Σε όλες τις φάσεις των συναντήσεων τα κύρια θέματα ήταν η ενεργειακή συνεργασία, η ενίσχυση της ασφάλειας, ο σεβασμός στα κυριαρχικά δικαιώματα και το δίκαιο της θάλασσας, η επίλυση σοβαρών ζητημάτων όπως το Κυπριακό και ότι η συνεργασία σε καμία περίπτωση δεν στρέφεται εναντίον τρίτου κράτους.

⁷⁴ Ελληνική Δημοκρατία Πρωθυπουργός, Κοινές δηλώσεις με τους Προέδρους της Αραβικής Δημοκρατίας της Αιγύπτου και της Κυπριακής Δημοκρατίας μετά το πέρας της 4ης Τριμερούς Συνόδου Ελλάδας-Κύπρου-Αιγύπτου, 2016 <https://primeminister.gr/2016/10/11/>

4.3.2 Ελλάδα-Κύπρος-Ισραήλ

Παράλληλα με την τριμερή συνεργασία Ελλάδας, Κύπρου και Αιγύπτου άλλη μια άρχισε να αναπτύσσεται με πρωταγωνιστές την Κύπρο, την Ελλάδα και το Ισραήλ. Αξίζει να σημειωθεί ότι το Ισραήλ για πολλά χρόνια είχε αναπτύξει καλές σχέσεις με την Τουρκία ενώ με την Ελλάδα οι σχέσεις παρουσίαζαν μία υστέρηση όσον αφορά το βαθμό της συνεργασίας και των επαφών. Ένα ακόμα στοιχείο είναι το γεγονός ότι Ισραήλ και Αίγυπτος έχουν βεβαρημένο παρελθόν πράγμα που δεν δικαιολογεί την απόφαση του Ισραήλ να προβεί σε συνεργασία με την Ελλάδα και την Κύπρο την περίοδο που συναλλάσσονταν με την Αίγυπτο λόγω της άραβο-ισραηλινής αντιπαλότητας. Την απάντηση σε αυτό μπορεί να την δώσει η συνιστώσα ενέργεια. Ο συνδετικός κρίκος που ωθεί τα κράτη σε συνεργασία για την απόκτηση και αξιοποίηση της για τα μέγιστα δυνατά οφέλη.

Η πρώτη τριμερής διάσκεψη πραγματοποιήθηκε στην Λευκωσία τον Ιανουάριο του 2016. Κύρια ζητήματα που συζητήθηκαν ήταν η ενέργεια και το σχέδιο για τον αγωγό East Med. Επίσης ιδρύθηκε η Trilateral Steering Committee ή αλλιώς Permanent Ministerial Committee on Energy με σκοπό την επίβλεψη, την οργάνωση και εφαρμογή των ενεργειακών projects. Επιπρόσθετα τέθηκε επί τάπητος το Κυπριακό ζήτημα το οποίο πρέπει να επιλυθεί σύμφωνα με το διεθνές δίκαιο καθότι θα επιτρέψει στην Κύπρο να έχει μια ανεξάρτητη εξωτερική πολιτική που θα συνεισφέρει στην ειρήνη και σταθερότητα στην περιοχή της Ανατολικής Μεσογείου. Ενώ τέλος τονίσθηκε ότι αυτή η συνεργατική προσπάθεια δεν στρέφεται εναντίον καμίας άλλης χώρας. Ακόμη έγιναν κοινές στρατιωτικές ασκήσεις στον τομέα της ασφάλειας στο Αιγαίο και στις ερήμους του Ισραήλ, ενώ αναφέρθηκαν στο κοινό μέτωπο εναντίον της τρομοκρατίας.⁷⁵

⁷⁵ Χρήστος Στεφάνου, Τριμερής Ελλάδα - Ισραήλ - Κύπρος: Καταλύτης σταθερότητας στην περιοχή οι υδρογονάνθρακες - EastMed και ηλεκτρική διασύνδεση στο προσκήνιο, 2016 <https://energypress.gr/news/trimeris-ellada-israil-kypros-katalytis-statherotitas-stin-periohi-oi-ydrogonanthrakes-eastmed>

Έπειτα στις 8 Δεκεμβρίου το 2016 πραγματοποιήθηκε η δεύτερη τριμερής διάσκεψη. Οι υπουργοί ενέργειας των τριών κρατών συναντήθηκαν με τον Ιταλό ομόλογό τους και τον Επίτροπο Ενέργειας της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Ιερουσαλήμ τον Ιανουάριο του 2017 ώστε να εξετάσουν την υλοποιησιμότητα του East Med. Άλλο ένα project όπου μαζί με τον αγωγό East Med αποτελούν στρατηγικής σημασίας είναι το EuroAsia Interconnector⁷⁶. Πρόκειται για ένα δίκτυο μεταφοράς ηλεκτρικής ενέργειας από και προς την Ευρώπη που εδράζεται στην ευρωπαϊκή πεποίθηση της διαφοροποίησης των πηγών και διαδρόμων της ενέργειας. Στις 15 Ιουνίου το 2017 πραγματοποιήθηκε η τρίτη τριμερής σύνοδος στην Θεσσαλονίκη όπου συζητήθηκαν όλα τα παραπάνω. Η τέταρτη σύνοδος έλαβε χώρα στην Λευκωσία τον Μάιο του 2018 στην οποία προστέθηκε το στοιχείο του περιβάλλοντος και της λήψης προστατευτικών μέτρων. Υπεγράφησαν μνημόνιο συναντίληψης για τη συνεργασία στους τομείς της διαστημικής τεχνολογίας και των δορυφορικών λειτουργιών, μνημόνιο συναντίληψης στον τομέα των τηλεπικοινωνιών, της τεχνολογίας της πληροφορικής, καθώς και συμφωνία για το Σχέδιο Περιφερειακής Συνεργασίας για την Αντιμετώπιση Περιστατικών Θαλάσσιας Ρύπανσης.⁷⁷ Επιπρόσθετα τα συμβαλλόμενα μέρη καταδίκασαν την προκλητικότητα της Τουρκίας τόσο στην Ανατολική Μεσόγειο όσο και στο Αιγαίο για τις παράνομες πράξεις που παραβιάζουν το διεθνές δίκαιο και υπονομεύουν τις σχέσεις καλής γειτονίας, εκφράζοντας την αμέριστη υποστήριξή τους στην Κυπριακή Δημοκρατία και στα κυριαρχικά της δικαιώματα στην ΑΟΖ. Όσον αφορά το Κυπριακό ζήτημα τα μέρη υποστήριξαν την επανένωση του νησιού και την προστασία της ανεξαρτησίας, κυριαρχίας και εδαφικής ακεραιότητας χωρίς εγγυήσεις από τρίτα κράτη ή την παρουσία ξένων στρατευμάτων.

Τα ίδια θέματα κυριάρχησαν και στην πέμπτη σύνοδο τον Δεκέμβριο του 2018. Ένα πολύ σημαντικό στοιχείο συνιστά το γεγονός ότι η τριμερής συνεργασία είχε την

⁷⁶ <https://euroasia-interconnector.com/>

⁷⁷ Πρεσβεία της Ελλάδος στην Κύπρο, Τέταρτη τριμερής Σύνοδος Κορυφής Ελλάδας- Κύπρου – Ισραήλ (Λευκωσία, 8.5.2018), <https://www.mfa.gr/cyprus/presveia/news/tetarte-trimeres-sunodos-koruphes-elladas--kuprou-israel-leukosia-852018.html>

υποστήριξη των ΗΠΑ μέσω του αμερικανού πρέσβη στο Ισραήλ όπου συμμετείχε για πρώτη φορά στην σύνοδο. Στην έκτη τριμερή συνάντηση που πραγματοποιήθηκε στην Ιερουσαλήμ στις 20 Μαρτίου το 2019 συμμετείχε και ο Υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ. Οι ανακαλύψεις που συντελέστηκαν από την ExxonMobil τον Φεβρουάριο του 2019 στην ΑΟΖ της Κύπρου συνέβαλλαν στην προσέλκυση της αμερικανικής παρουσίας στην περιφέρεια της Ανατολικής Μεσογείου καθότι συνδέεται και με το ενδιαφέρον των ΗΠΑ για την ενεργειακή ανεξάρτηση της Ε.Ε. από την Ρωσία⁷⁸. Στις 2 Ιανουαρίου το 2020 υπογράφηκε η Συμφωνία για τον Αγωγό EastMed από την Ελλάδα, την Κύπρο και το Ισραήλ και είχε την άμεση υποστήριξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των Ηνωμένων Πολιτειών. Ταυτόχρονα τα κράτη κατέστησαν σαφές ότι αυτή η περιφερειακή συνεργασία είναι ανοιχτή σε όλους υπό την προϋπόθεση ότι θα σέβονται το Διεθνές Δίκαιο.⁷⁹

4.4 East Med Gas Forum

Στις 16 Ιανουαρίου το 2020 πραγματοποιήθηκε η τρίτη Υπουργική συνάντηση του East Mediterranean Gas Forum (EMGF), στο Κάιρο κατά την οποία οι υπουργοί ενέργειας της Κύπρου, της Αιγύπτου, της Ελλάδας, του Ισραήλ, της Ιταλίας, της Ιορδανίας και της Παλαιστίνης συμφώνησαν στο τελικό κείμενο και υπέγραψαν το ιδρυματικό καταστατικό του Forum. Ο EMGF απέκτησε την μορφή διεθνούς οργανισμού με κύριο στόχο την ενέργεια. Σηματοδοτεί την έναρξη του διαλόγου μεταξύ των χωρών της περιοχής για την εμπορική εκμετάλλευση του φυσικού αερίου της Ανατολικής Μεσογείου μέσω κοινών συνεργασιών.⁸⁰

⁷⁸ Euronews, Στέιτ Ντιπάρτμεντ: Στην τριμερή Ελλάδα-Κύπρου-Ισραήλ ο Μάικ Πομπέο, <https://gr.euronews.com/2019/03/16/state-department-trimeri-elladas-kyprou-israhl-maik-pompeo>

⁷⁹ HuffPost Greece, Στις 2 Ιανουαρίου πέφτουν οι υπογραφές μεταξύ Ελλάδας, Κύπρου και Ισραήλ για τον EastMed, 2019 https://www.huffingtonpost.gr/entry/stis-2-ianoearioe-peftoen-oi-epoyrafes-metaxe-elladas-keproe-kai-israel-yia-ton-eastmed_gr

⁸⁰ Θεοδωής Παναγούλης, Στις 16 Ιανουαρίου το EastMed Gas Forum – Επιδιώκεται η αναβάθμισή του σε διεθνή οργανισμό συνεργασίας, 2020 , <https://energypress.gr/news/stis-16-ianoyariou-eastmed-gas-forum-epidioketai-i-anavathmisi-toy-se-diethni-organismo>

Η διακήρυξη του Forum προτάσσει τους εξής στόχους:⁸¹

- Διευκόλυνση δημιουργίας μιας περιφερειακής αγοράς φυσικού αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο
- Εμβάθυνση της συνεργασίας και του στρατηγικού διαλόγου ανάμεσα στις εμπλεκόμενες χώρες
- Ενίσχυση της συνεργασίας για την προώθηση κοινών έργων υποδομής μεταφοράς φυσικού αερίου στην περιοχή
- Αξιοποίηση με εμπορικούς όρους των κοιτασμάτων της περιοχής και διεύρυνση της συνεργασίας ανάμεσα στις χώρες παραγωγούς, στις χώρες-διαμετακομιστές και στις χώρες-τελικούς παραγωγούς.

Η Τουρκία και ο Λίβανος δεν συμμετείχαν στις συζητήσεις. Οι λόγοι μπορεί να οφείλονται στις ψυχραμένες σχέσεις Τουρκίας -Ισραήλ και Ισραήλ-Λιβάνου. Ο οργανισμός είναι ανοιχτός για όλες τις χώρες της Ανατολικής Μεσογείου που επιθυμούν να συμμετάσχουν σε αυτόν. Επιπρόσθετα χαιρεί της υποστήριξης των ΗΠΑ και της Ε.Ε.

4.5 Προοπτικές για την εξαγωγή φυσικού αερίου στην Ανατολική Μεσόγειο

Οι νέες ενεργειακές ανακαλύψεις δεν μπορούν από μόνες τους να εγγυηθούν την ικανότητα αξιοποίησης, εμπορευματοποίησης και διάθεσής τους στις ενεργειακές αγορές. Η Κύπρος και το Ισραήλ για παράδειγμα χρειάζονται επενδύσεις δισεκατομμυρίων για να μπορέσουν να εξάγουν το φυσικό αέριο και συγχρόνως να είναι ανταγωνιστικό σε επίπεδο τιμών σε σχέση με άλλες αγορές όπως η Ρωσία που εξάγει προς την Ε.Ε φθινό αέριο διαθέτοντας παράλληλα αγωγούς τόσο διά της

Ουκρανίας και δια θαλάσσης ο Nord Stream I που προμηθεύει την Γερμανία. Εφόσον δεν διαθέτουν αγωγούς προς μεγάλους καταναλωτές ούτε εγκαταστάσεις υγροποίησης φυσικού αερίου.⁸² Γενικά, τα κράτη της ανατολικής Μεσογείου αναζητούν τρόπους ώστε να εξάγουν το φυσικό τους αέριο προς τις ξένες αγορές με τους εξής τρόπους είτε μέσω αγωγών, είτε μέσω LNG δηλαδή υγροποιημένο φυσικό αέριο που μπορεί να μεταφέρεται με πλοία. Η τοποθέτηση αγωγών απαιτεί την ικανότητα χρηματοδότησης του έργου και εγκαθιστά μια σταθερή γεωπολιτική σχέση μεταξύ των χωρών διέλευσης του, ενώ το υγροποιημένο φυσικό αέριο διατίθεται μέσω πλοίων καλύπτοντας μεγάλες γεωγραφικά αποστάσεις.⁸³ Στην Ανατολική Μεσόγειο ήδη έχουν αρχίσει να συζητούνται οδεύσεις με τους κάτωθι τρόπους:⁸⁴

- Αγωγός από Ισραήλ προς Τουρκία
- Ο αγωγός East Med Pipeline
- Αγωγοί από την Κύπρο και το Ισραήλ προς τις τοπικές αγορές φυσικού αερίου, όπως η Ιορδανία. Προσφάτως υπογράφηκε και δεκαπενταετής αντίστοιχη συμφωνία μεταξύ της Ιορδανίας και των εταιρειών που διαχειρίζονται το κοίτασμα Λεβιάθαν για μεταφορά φυσικού αερίου από το κοίτασμα μέσω αγωγού προς Ιορδανία
- Αγωγοί από την Κύπρο και το Ισραήλ προς την Αίγυπτο, είτε για χρήση στην τοπική αγορά της Αιγύπτου, ειδικά σε μελλοντική μεγάλη αύξησης της ζήτησης για φυσικό αέριο, είτε για εξαγωγή από τους δύο σταθμούς υγροποίησης, στην μορφή υγροποιημένου φυσικού αερίου (LNG) προς τις παγκόσμιες αγορές φυσικού αερίου.

⁸² Zenonas Tziarras, The New Geopolitics of the eastern Mediterranean Trilateral partnerships and Regional security, peace Research institute Oslo (PRIO), Report 3/2019 σελ 14

⁸³ όπως παραπάνω σελ 15

⁸⁴ Αγγελική – Ραφαέλλα Κοψιδά, Ασφάλεια και ενεργειακές εξελίξεις στην Ανατολική Μεσόγειο, εργασία στα πλαίσια του εκπαιδευτικού σεμιναρίου «η διαχείριση των εξωτερικών συνόρων της ΕΕ στην ανατολική μεσόγειο» του ευρωπαϊκού κέντρου αριστείας jean monnet, του πανεπιστημίου Αθηνών Μάιος 2018, σελ 20

- Ένας σταθμός υγροποίησης εξαγωγής LNG στην Κύπρο, πιο συγκεκριμένα στο Βασιλικό, όπου θα εξάγεται το κυπριακό και το ισραηλινό φυσικό αέριο και ίσως στο απώτερο μέλλον το αέριο του Λιβάνου.
- Κατασκευή πλωτού σταθμού υγροποίησης (FLNG) για εξαγωγές LNG
- Μεταφορά φυσικού αερίου με πλοία CNG, μια καινούργια τεχνολογία που υπόσχεται χαμηλότερα κόστη μεταφοράς σε σχέση με τα πλοία LNG αλλά δεν έχει δοκιμαστεί πρακτικά σε κάποιο επιχειρησιακό πρόγραμμα, πλην μιας εφαρμογής του με ένα πλοίο στην Ασία⁸⁵

Εικόνα 7: Πιθανές οδεύσεις φυσικού αερίου στην ανατολική Μεσόγειο

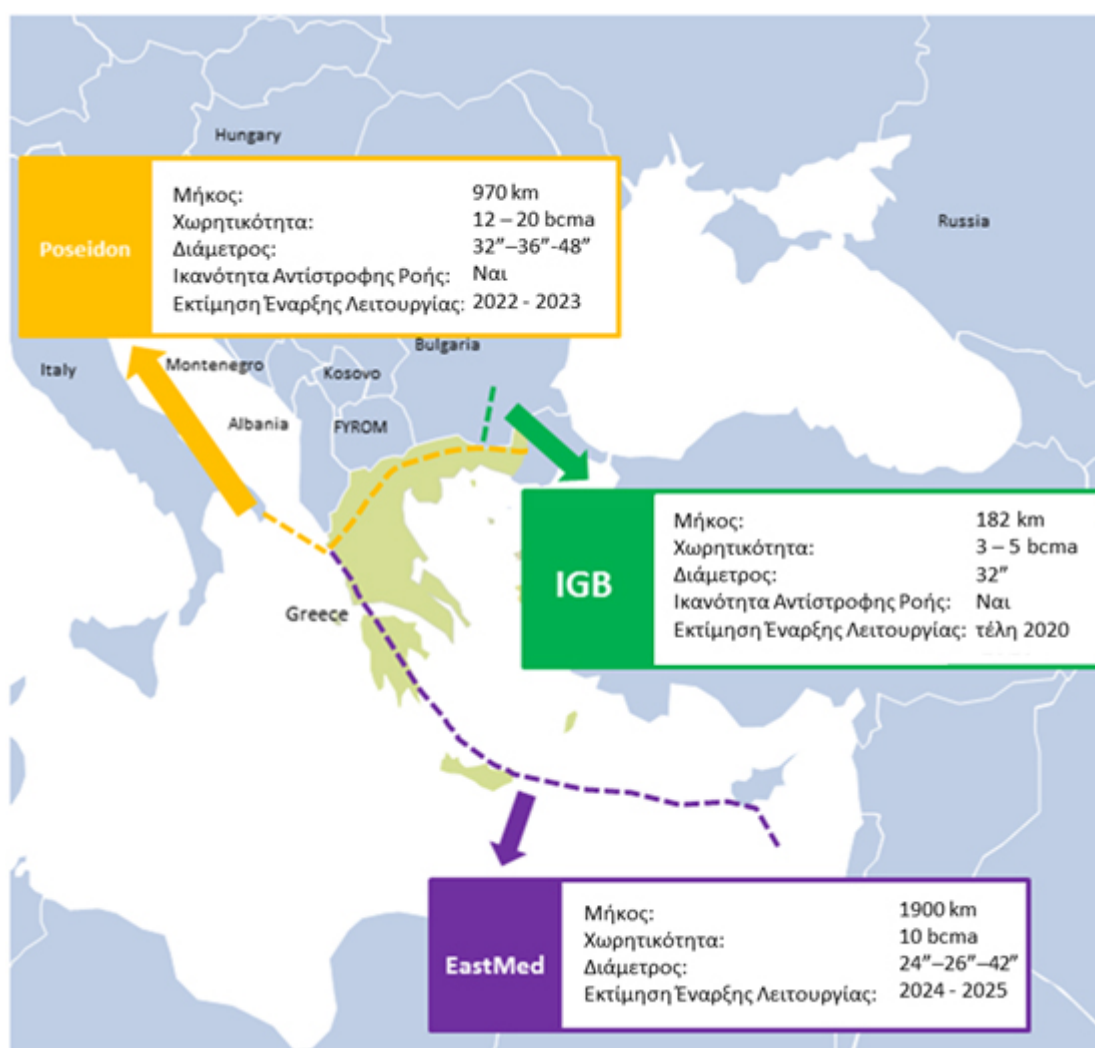
Πηγή: Potential Export Routes for Eastern Mediterranean (Stratfor Worldwide View, 2018)

⁸⁵ <http://www.enricgroup.com/en/newsinfo.asp?id=302>, World's First CNG Transport Ship Successfully Launched, 2016

Σήμερα διαφαίνονται δύο ρεαλιστικές επιλογές εξαγωγής φυσικού αερίου στην ανατολική μεσόγειο α) ο αγωγός που συνδέει το Ισραήλ, την Κύπρο και την νότια Ευρώπη και β) ένα δίκτυο αγωγών στην Αίγυπτο όπου το φυσικό αέριο θα υγροποιείται και θα εξάγεται.

4.5.1 Αγωγός EastMed

Εικόνα 8: Eastern Mediterranean Pipeline

Πηγή: www.depa.gr/diethnis-ypodomes

Τον Δεκέμβριο του 2017 η Κύπρος, το Ισραήλ, η Ιταλία και η Ελλάδα υπέγραψαν μνημόνιο συνεργασίας με σκοπό να διερευνήσουν την πιθανότητα κατασκευής ενός αγωγού φυσικού αερίου που θα ενώνει το Λεβιάθαν με τις αγορές της Ευρώπης. Την

ίδια χρονιά η Ευρωπαϊκή Επιτροπή χαρακτήρισε το project ως τεχνικά εφαρμόσιμο και οικονομικά βιώσιμο.

Ο διασυνδετήριος αγωγός Eastern Mediterranean (EastMed) έχει ως στόχο την απευθείας μεταφορά φυσικού αερίου από τα κοιτάσματα της Ανατολικής Μεσογείου στο Ευρωπαϊκό Σύστημα Φυσικού Αερίου, μέσω της Ελλάδας. Η αρχική δυναμικότητα του αγωγού είναι 10 δισ. κυβ. μέτρα φυσικού αερίου ετησίως. Ο αγωγός EastMed ακολουθεί υποθαλάσσια όδευση προς την Κύπρο, στη συνέχεια προς τις ακτές της Κρήτης και ακολούθως, μέσω της Πελοποννήσου και της Δυτικής Ελλάδας ως τις ακτές της Θεσπρωτίας και την Ιταλία. Στο Φλωροβούνι της Θεσπρωτίας, ο αγωγός EastMed μπορεί να συνδεθεί με το έργο του αγωγού ΠΟΣΕΙΔΩΝ, ενισχύοντας περαιτέρω την ολοκλήρωση της αγοράς ενέργειας της ΕΕ με τις νέες ανακαλύψεις στη λεκάνη της Λεβαντίνης. Πρόκειται για έναν αγωγό 1.900 km όπου ένα μέρος του θα περιλαμβάνει υποθαλάσσια όδευση σε βάθος περί τα 3.000 m. Είναι ένα δύσκολο εγχείρημα με πολλούς επικριτές παρόλα αυτά η ΔΕΠΑ υποστηρίζει βάση μελέτης την βιωσιμότητά του.⁸⁶ Ο αγωγός έχει σημαντική γεωπολιτική σημασία για τις ενδιαφερόμενες χώρες έχοντας χαρακτηριστεί ως "άγκυρα σταθερότητας για την περιοχή". Παρόλα αυτά αποτελεί ένα project βασισμένο στον πολιτικό διάλογο με δυσκολίες προσέλκυσης επενδυτών. Μια μελέτη από τον Αμερικάνικο Πανεπιστήμιο MIT για τους τρόπους εξαγωγής φυσικού αερίου της Κύπρου αναφέρει για τον αγωγό East Med ότι ένας τέτοιος υποθαλάσσιος αγωγός σε τόσα μεγάλα βάθη είναι τεχνικά πολύ δύσκολος να κατασκευαστεί αλλά είναι και πολύ επικίνδυνος στο να υποστεί μελλοντικές ζημιές από κάποιον σεισμό στην περιοχή. Οι σεισμοί στην θαλάσσια περιοχή ανάμεσα σε Κρήτη και Κύπρο είναι πολλοί συχνοί. Επίσης μια μέση τιμή τελικής πώλησης φυσικού αερίου στην Ελλάδα (από Κύπρο μέχρι Πελοπόννησο) με την οποία το έργο θα ήταν κερδοφόρο κυμαίνεται ανάμεσα στα 7 με 9,5 \$/ MMBtu.⁸⁷ Να τονίσουμε σε αυτό το σημείο ότι οι

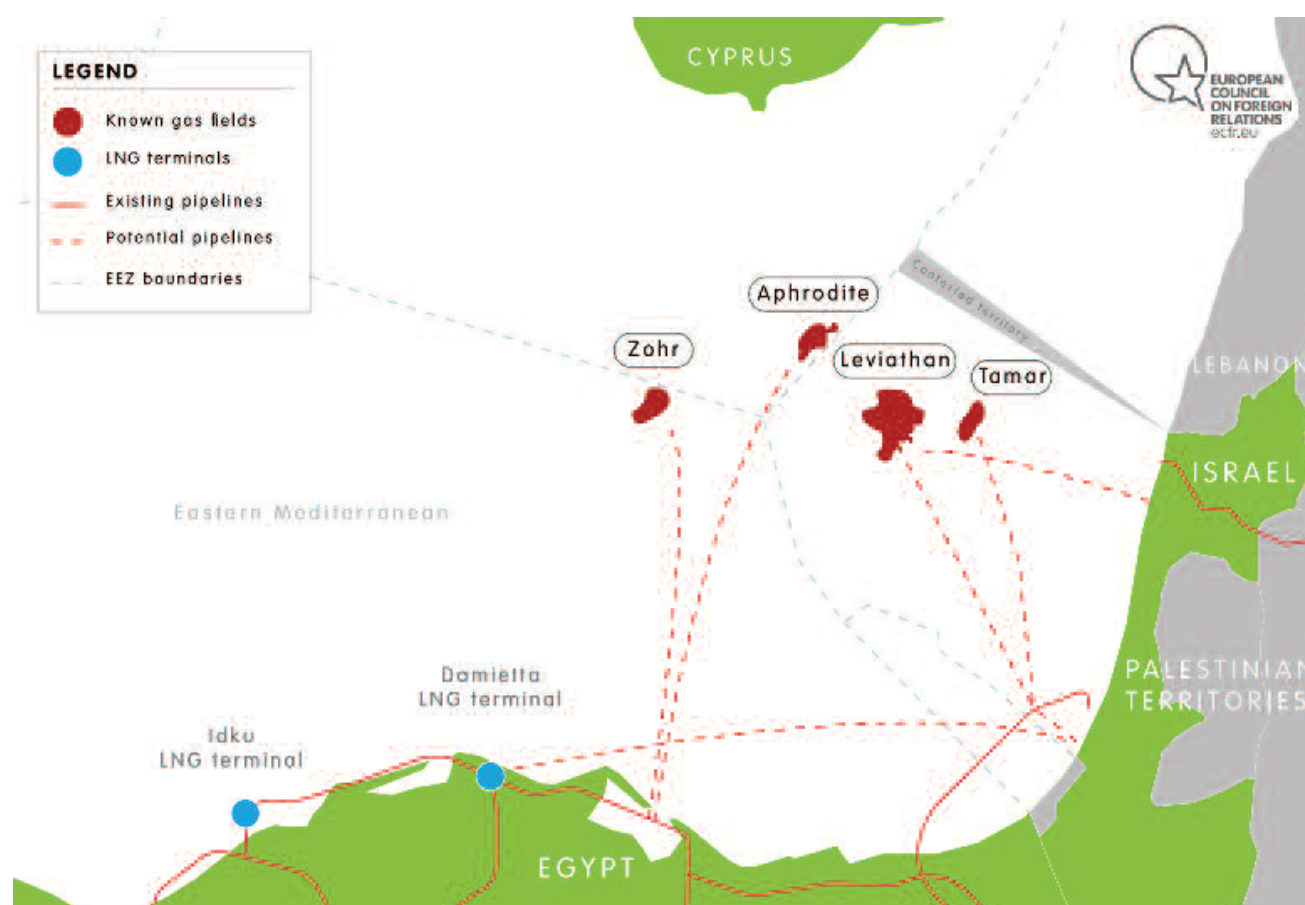
⁸⁶ Διασυνδετήριος Αγωγός Eastern Mediterranean Pipeline (EastMed), <https://www.depa.gr/diethnis-ypodomes/>

⁸⁷ Αθανάσιος Πίτατζης, Ενεργειακή και Γεωπολιτική Πραγματικότητα στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο, 2017, σελ 6

εισαγωγές ρωσικού αερίου στην Ευρώπη κυμαίνονται μεταξύ 3-5 \$/ MMBtu και οι τωρινές παγκόσμιες τιμές εισαγωγές LNG κυμαίνονται μεταξύ 4,5 – 6,5\$/ MMBtu.⁸⁸ Είναι εύκολο να συμπεράνουμε ότι αυτός ο αγωγός δεν είναι ανταγωνιστικός σε αυτό το επιχειρηματικό πλαίσιο της Νοτιοανατολικής Μεσογείου, αλλά αν επιδοτούνταν από την ΕΕ για λόγους ενεργειακής ασφάλειας θα μπορούσε να κατασκευαστεί.

4.5.2 LNG Αίγυπτος

Εικόνα 9: Κοιτάσματα ΦΑ και πιθανοί εξαγωγικοί δρόμοι στην Ανατολική Μεσόγειο

Source: European Council on Foreign Relations

Μια δεύτερη επιλογή που φαίνεται να κερδίζει έδαφος είναι η αποστολή φυσικού αερίου από το Ισραήλ και την Κύπρο μέσω αγωγών προς την Αίγυπτο. Έπειτα θα ακολουθεί η υδροποίηση του στους δύο σταθμούς που διαθέτει και η εξαγωγή του

⁸⁸ όπως παραπάνω

προς τις αγορές. Πρόκειται για μια ενδιαφέρουσα προοπτική καθώς το κόστος είναι σαφώς μικρότερο και η Αίγυπτος διαθέτει τις υποδομές και τα αποθέματα να το αναλάβει σε σχέση με την Κύπρο και το Ισραήλ. Ένα ακόμη ενισχυτικό στοιχείο είναι η εγγύτητά της με την διώρυγα του Σουέζ. Επιπλέον η Αίγυπτος θα μετατραπεί σε ενεργειακό κέντρο της ανατολικής Μεσογείου με δυνατότητα εξαγωγής φυσικού αερίου προς την Ευρώπη. Αυτή η προοπτική σε συνδυασμό με ενδεχόμενες νέες ενεργειακές ανακαλύψεις στην περιοχή όπου μπορούν να αυξήσουν τις προμήθειες αερίου λειτουργούν ενθαρρυντικά προς αυτή την κατεύθυνση, ενώ επιτυγχάνεται και ο διαμοιρασμός του κόστους μεταξύ των τριών χωρών στα έργα υποδομών.⁸⁹

Βέβαια πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η τιμή πώλησης του αερίου θα αυξηθεί σε σχέση με την τιμή άλλων προμηθευτών καθιστώντας το μη ανταγωνιστικό, λόγω της ανάγκης κατασκευής νέων αγωγών προς την Αίγυπτο ενώ υπάρχει και η πιθανότητα τρομοκρατικών επιθέσεων επ' αυτών.

Συμπερασματικά, παρότι γίνονται πολιτικές κινήσεις για εξεύρεση λύσεων στην εξαγωγή φυσικού αερίου δεν φέρουν άμεσα αποτελέσματα. Τα κοιτάσματα δεν μπορούν να αξιοποιηθούν στο μέγιστο βαθμό αν δεν βρεθεί ένας αποδεκτός τρόπος όδευσης του αερίου προς τις τοπικές και διεθνείς αγορές. Ο EastMed όπως προαναφέρθηκε δεν φαίνεται να υλοποιείται πριν το 2025 πράγμα που καθυστερεί την περιφερειακή ανάπτυξη και τη δυνατότητα διαφοροποίησης των πηγών από πλευράς Ε.Ε. Όσον αφορά τους σχεδιαζόμενους αγωγούς και εκεί παρουσιάζονται εμπόδια. Ο υποθαλάσσιος αγωγός που πρότεινε το Ισραήλ προς την Τουρκία και έπειτα προς την Ευρώπη δείχνει να έχει ακυρωθεί καθότι οι σχέσεις Τουρκίας και Ισραήλ είναι τεταμένες με εξαίρεση το 2016 όπου έγινε μια προσπάθεια προσέγγισης αλλά δεν κράτησε πολύ. Μερικοί από τους λόγους μπορούν να ανευρεθούν στην υποστήριξη της Άγκυρας προς την Χαμάς και ότι ο σχεδιαζόμενος αγωγός θα περνούσε από την Κυπριακή ΑΟΖ γεγονός που θα προκαλούσε πολιτικές αντιδράσεις διαταράσσοντας

⁸⁹ Zenonas Tziarras, The New Geopolitics of the eastern Mediterranean Trilateral partnerships and Regional security, peace Research institute Oslo (PRIO), Report 3/2019 σελ 21

τις καλές σχέσεις που είχαν αναπτύξει μεταξύ τους.⁹⁰ Άλλη μία ιδέα ήταν η δημιουργία αγωγού που θα παρέκαμπε την Κύπρο μέσω του Λιβάνου αλλά φάνηκε μη ρεαλιστική καθώς Ισραήλ και Λίβανος έχουν αντιπαλότητα μεταξύ τους. Έκτοτε το Ισραήλ συνειδητοποίησε ότι μπορεί να είχε οικονομικά οφέλη από αυτόν το αγωγό αλλά διακινδύνευε την σταθερότητα στην περιοχή επομένως στράφηκε προς την Ελλάδα και την Κύπρο που είναι μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης και συνιστούν στην παρούσα συγκυρία πιο αξιόπιστους εταίρους.

4.6 Προοπτικές για την Ελλάδα

Η Ελλάδα παρότι βίωσε μια εξαντλητική οικονομική κρίση τα σημάδια της οποίας ευρίσκονται ακόμα και δεν της επιτρέπουν να αναπτυχθεί δραπετεύοντας από την παραπάνω κατάσταση είναι αποδέκτης θετικών μηνυμάτων στην ανατολική μεσόγειο, καθότι μπορεί να μετατραπεί σε διαμετακομιστικό κέντρο ενέργειας. Σε συνδυασμό με την ύπαρξη των κοιτασμάτων της Κύπρου ενισχύουν την θέση αμφοτέρων και προοιωνίζουν μελλοντική οικονομική βελτίωση. Η γεωπολιτική αναβάθμιση της Ελλάδας μέσω του αγωγού EastMed είναι μια επιδίωξη που πρέπει να υποστηρίξει η χώρα σθεναρά.⁹¹

Επίσης οφείλει να χαράζει την ενεργειακή της πολιτική στην ανάληψη συντονισμένων δράσεων για την έρευνα και εκμετάλλευση των φυσικών πόρων τόσο στη θάλασσα όσο και στην ξηρά. Την ίδια κατεύθυνση πρέπει να έχει και η επιδίωξη μετατροπής της χώρας μας σε ενεργειακό κόμβο μεταφοράς του φυσικού αερίου της Ανατολικής Μεσογείου (περιοχές Κύπρου-Ισραήλ-Αιγύπτου) προς την Ευρώπη όσο και αυτού που προέρχεται από την περιοχή της Κασπίας. Άμεσα συνδεδεμένο με την ενεργειακή ασφάλεια είναι η διασφάλιση των δικαιωμάτων της Ελλάδας στον

⁹⁰ όπως παραπάνω σελ 16

⁹¹ Δρ. Γεώργιος Χρυσόχου, Προκλήσεις Ασφαλείας στην Ανατολική Μεσόγειο: Απειλές και Ευκαιρίες για την Ελλάδα, 2018, <https://energypress.gr/news/prokliseis-asfaleias-stin-anatoliki-mesogeio-apeiles-kai-eykairies-gia-tin-ellada>

ενεργειακό πλούτο που διαπιστωμένα την περιβάλλει μέσω μελλοντικής ανακήρυξης και οριοθέτησης Αποκλειστικής Οικονομικής Ζώνης με προσεκτικά βήματα.

Εν κατακλείδι η Ελλάδα οφείλει να στοχεύσει στην πλήρη αξιοποίηση του ενεργειακού της πλούτου ούτως ώστε να εξασφαλίσει την απαιτούμενη μελλοντική οικονομική ανάπτυξη και ευημερία. Να αποτελέσει πυλώνα σταθερότητας στην περιοχή αποκτώντας γεωπολιτικά πλεονεκτήματα σε σχέση με την Τουρκία η οποία συνεχίζει την αναθεωρητική ρητορική της. Τέλος, οφείλει να αναπτύξει στο έπακρον τις συνεργασίες με Κύπρο, Ισραήλ και Αίγυπτο και να προβεί σε ενέργειες για την εμβάθυνσή τους.

Κεφάλαιο 5^ο Συμπεράσματα

Εκ της παραπάνω ανάλυσης γίνεται φανερό η αξία της ενέργειας στις σχέσεις μεταξύ των κρατών, καθώς η ενέργεια έχει καταστεί πρωτίστης σημασίας αγαθό για την λειτουργία ενός κράτους όπου χρησιμοποιείται σε καθημερινή βάση σε κοινωνικό, σε βιομηχανικό και τεχνολογικό επίπεδο.

Είναι βασικός παράγοντας της οικονομίας και κατά συνέπεια της στρατιωτικής ισχύος ενός κράτους που συντελούν στην ασφάλεια του για την προστασία της εθνικής κυριαρχίας του. Είτε πρόκειται για χώρα παραγωγό είτε για χώρα εξαγωγέα ενέργειας ή διαμετακομιστικό κράτος τα οφέλη από αυτή είναι πολλά. Τα κράτη αναπτύσσουν σχέσεις συνεργασίας και αλληλεξάρτησης στην βάση της ενεργειακής συναλλαγής αναπτύσσοντας κοινό τόπο διαλόγου και επίλυσης διαφορών.

Στην περίπτωση της Ανατολικής Μεσογείου τα κοιτάσματα που έχουν ανευρεθεί αποδεικνύουν την διάθεση των κρατών να συνεργαστούν από κοινού ούτως ώστε να αξιοποιήσουν τα αποθέματά τους και να αναπτύξουν μεθόδους διάθεσης του προϊόντος τους είτε αυτό είναι φυσικό αέριο είτε υδρογονάνθρακες. Το παράδειγμα των τριγωνικών σχέσεων του Ισραήλ, της Αιγύπτου, της Ελλάδας και της Κύπρου

αποδεικνύουν την παραπάνω θέση αφήνοντας χώρο και για άλλα κράτη προς συμμετοχή γεγονός που ενισχύει το εύρος συνεργασίας ταυτόχρονα με βήματα προς την εμβάθυνσή της.

Η ενέργεια λοιπόν στην ανατολική μεσόγειο εξέδωσε στην περιοχή τεράστια γεωπολιτική σημασία και υπόσχεται μελλοντικά να την μετατρέψει σε ένα ισχυρό ενεργειακό κέντρο που θα μπορεί να ικανοποιεί την εγχώρια ζήτηση σε ενέργεια και ταυτόχρονα να τροφοδοτεί την Ευρωπαϊκή Ένωση στη βάση της πολιτικής της διαφοροποίησης των πηγών και απεξάρτησης από το ρωσικό αέριο όπου η τελευταία επιδίωξη ταυτίζεται και με την αμερικανική πολιτική στην ευρύτερη περιοχή.

Παρόλη, όμως, την αισιόδοξη προοπτική υπάρχουν αρκετά εμπόδια για την πραγμάτωση της ενεργειακής αξιοποίησης και εξαγωγής. Η στάση της Τουρκίας και η σχέση της με τα υπόλοιπα κράτη της περιοχής είναι καίρια ζητήματα που θέτουν εν αμφιβόλω την σταθερότητα εγείροντας προβλήματα. Η κατάσταση επίσης στην Μέση Ανατολή και οι αρνητικές συνιστώσες της, όπως η τρομοκρατία, τα μεταναστευτικά ρεύματα και γενικά η αστάθεια διατηρούν τον κίνδυνο μεταφοράς τους και στην Ανατολική Μεσόγειο.

Όσον αφορά τα project που συζητούνται για τη διάθεση του φυσικού αερίου ή του LNG και την κατασκευή των απαραίτητων αγωγών η διαδικασία φαίνεται να παραμένει στάσιμη, παρόλη την πολιτική κινητικότητα, λόγω της αδυναμίας εξεύρεσης επενδυτικών κονδυλίων και της οικονομικό-πολιτικής δυσπραγίας ορισμένων χωρών της περιοχής.

Συμπερασματικά, το καθεστώς της ενέργεια στην ανατολική μεσόγειο θα συνεχίσει να βρίσκεται στην κορυφή των δημόσιων συζητήσεων και να αποτελεί αντικείμενο μελέτης καθώς βρίσκεται ακόμα εν εξελίξει και υπό διαμόρφωση.

Ελληνική Βιβλιογραφία

- Άγγελος Μ. Συρίγος, Ελληνοτουρκικές σχέσεις, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2008.
- Αθανάσιος Πίτατζης, Αναλυτής ΚΕΔΙΣΑ, Ερευνητική Εργασία Νο. 6, Ενεργειακή και Γεωπολιτική Πραγματικότητα στην Νοτιοανατολική Μεσόγειο, 2018, <https://kedisa.gr/wp-content/uploads/2018/01/Download-File1.pdf>.
- Αθανάσιος Πλατιάς, Γεωπολιτική, γεωοικονομία και διεθνής ανταγωνισμός, <https://docplayer.gr/49068901-Geopolitiki-geooikonomia-393-kai-diethnis-antagonismos.html>.
- Αλέξης Ηρακλείδης, η ελληνοτουρκική διένεξη του Αιγαίου ζητά επίλυση, Χρόνος online περιοδικό, 2016, <http://www.chronosmag.eu/index.php/les-ll-ex-g-pls.html>
- Βιδάκης Γ. Μπάλτος- Φ. Χωματά, Εισαγωγή στην ενεργειακή ασφάλεια, άρθρο, μέρος Β, Μάιος 2012
- Γεώργιος Χρυσοχού, Προκλήσεις ασφαλείας στην Ανατολική Μεσόγειο: Απειλές και Ευκαιρίες για την Ελλάδα, 2018, <https://energypress.gr/news/prokliseis-asfaleias-stin-anatoliki-mesogeio-apeiles-kai-eykairies-gia-tin-ellada>.
- Γιώργος Φίλης – Το αφήγημα της «Γαλάζιας Πατρίδας», 01/02/2019 - 13:49, <https://www.viadiplomacy.gr/giorgos-filis-to-afigima-tis-galazias-patridas/>
- ΔΕΣΦΑ: Στόχος η ανάδειξη της Ελλάδας σε ενεργειακό κόμβο, 2020 <https://worldenergynews.gr/index.php?id=41530>.
- Δημήτριος- Βασίλειος Κόκκινος, Γεωπολιτική της ενέργειας στο σύστημα Ευρώπη-Ασία- Μέση Ανατολή, Εκδόσεις Λειμών, Αθήνα 2015.
- Ελληνική Δημοκρατία Πρωθυπουργός, Κοινές δηλώσεις με τους Προέδρους της Αραβικής Δημοκρατίας της Αιγύπτου και της Κυπριακής Δημοκρατίας μετά το πέρας της 4ης Τριμερούς Συνόδου Ελλάδας-Κύπρου-Αιγύπτου, 2016 <https://primeminister.gr/2016/10/11/15324>
- Ελληνική Δημοκρατία, Πρωθυπουργός, Κοινές δηλώσεις του Πρωθυπουργού κ. Αντώνη Σαμαρά , του Προέδρου της Κυπριακής Δημοκρατίας κ. Νίκου Αναστασιάδη και του Προέδρου της Αιγύπτου Αλ Σίσι, 8 Νοεμβρίου 2014, <https://primeminister.gr/2014/11/08/13043>
- Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Εξωτερικών, Διακήρυξη του Καΐρου της Τριμερούς Συνόδου Κορυφής Αιγύπτου, Ελλάδος και Κύπρου (Κάιρο, 08.11.2014), <https://www.mfa.gr/epikairoτητα/eidiseis-anakoinoseis/diakeruxe-tou-kairou-tes-trimerous-sunodou-koruphes-aiguptou-ellados-kai-kyprou-kairo-08112014.html>

- Ηλίας Κονοφάγος, Ενεργειακές προοπτικές Ελλάδας το 2030 με ορίζοντα το 2050, Προοπτικές έρευνας και εκμετάλλευσης εγχώριων υδρογονανθράκων, Αθήνα 2018
- Θ. Μάζης, ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗ ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΗ, ΙΟΝΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ.
<http://old.turkmas.uoa.gr/mazissite/greekpubs/presentation-THEORY.pdf>
- Θεόδωρος Π. Φορτσάκης, Δίκαιο της Ενέργειας, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σακκουλά, Αθήνα-Κομοτηνή 2009.
- Θεόδωρος Τσακίρης, Ενεργειακή Ασφάλεια και Διεθνής Πολιτική, Η γεωπολιτική του « Μαύρου Χρυσού» από την ανακάλυψη πετρελαίου στη Μέση Ανατολή έως τη Σχιστολιθική Επανάσταση (1908- 2018), Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 2018.
- Θεόδωρος Τσακίρης, Η Ελληνική ενεργειακή γεωπολιτική από τη Βαλκανική έως τη Νοτιοανατολική Μεσόγειο, Κείμενο εργασίας Νο 96/2018, ΕΛΙΑΜΕΠ, Αθήνα 2018,
http://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2018/08/96_2018_-WORKING-PAPER_
- Ι. Θ. Μάζης, Εισαγωγή στη θεωρία: η Συστημική Γεωπολιτική Ανάλυση,
<http://www.ilioupoli.gr/images/pdf/diafora/gewpolitiki-theoria.pdf>
- ΙΔΙΣ, Ελλάδα, Κύπρος και Ισραήλ: Μεσοπρόθεσμες ευκαιρίες και απειλές για την ελληνική εξωτερική πολιτική, Executive Summary, 2013, <http://www.idis.gr/wp-content/uploads/Executive-Summary.pdf>.
- Ινστιτούτο Διεθνών σχέσεων, Ο ρόλος της Ανατολικής Μεσογείου στην ενεργειακή ασφάλεια της Ευρώπης, Αθήνα Οκτώβριος 2012, <http://www.idis.gr/?p=59>.
- Ιωάννης Θ. Μάζης, Γεωπολιτική ανάλυση στο ενεργειακό σύμπλοκο της ανατολικής Μεσογείου, Εκδόσεις Λειμών, 2020
- Ιωάννης Χαψος, Ανατολική Μεσόγειος: Προοπτικές, προκλήσεις, ευκαιρίες, 12.12.2017,
<https://www.kathimerini.gr/938906/article/k-blogs/security-bulletin/anatolikh-mesogeios-prooptikes-proklhseis-eykairies>
- Μαίρη Μπόση, Οι όψεις της διεθνούς ασφάλειας, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2018.
- Μελέτη ΙΕΝΕ, Η ενεργειακή ασφάλεια της Ελλάδας και προτάσεις για τη βελτίωσή της, Αθήνα 2018, https://www.iene.gr/articlefiles/energgeiki-asfaleia_elladas.pdf.
- Μελέτη ΙΕΝΕ, Ινστιτούτο Ενέργειας Νοτιοανατολικής Ευρώπης, Ελληνικός ενεργειακός τομέας, ετήσια έκθεση, 2019, <https://www.iene.gr/articlefiles/file/meletes/iene-meleti-2019.pdf>.
- Ομάδα εργασίας της επιτροπής ενέργειας της Ακαδημίας Αθηνών, ενεργειακές προοπτικές της Ελλάδας το 2030 με ορίζοντα το 2050, Αθήνα 2018
- Ομιλία από τον κ. Σπύρο Παλαιογιάννη, Managing Director, Medgas and More Ltd., Μέλος ΔΣ, ΙΕΝΕ Ενεργειακές και Γεωπολιτικές Προκλήσεις στην Ανατολική Μεσόγειο

και Μέση Ανατολή και η Θέση της Ελλάδας, Αθήνα, 25 Ιανουαρίου 2018,

<https://www.iene.eu/articlefiles/paleogiannis.pdf>.

- Περσεφόνη Τσόκα, Γεωπολιτική αγωγών στην Ανατολική Μεσόγειο, ΕΛΙΣΜΕ power politics. eu: Εσπερίδα «Η Ανατολική Μεσόγειος ως Πεδίο Στρατηγικών, 2018, <https://www.slideshare.net/helissme/powerpoliticseu-20181204-32>.
- Ραφαέλα Κοφιδά Ασφάλεια και ενεργειακές εξελίξεις στην Ανατολική Μεσόγειο, εργασία στα πλαίσια σεμιναρίου Ευρωπαϊκό κέντρο Αριστείας Jean Monet, 2018
- Χαράλαμπος Παπασωτηρίου, Η διεθνής πολιτική στον 21ο αιώνα, Εκδόσεις Ποιότητα, Αθήνα 2008

Ξενόγλωσση

- Admiral Shaul Chorev & Douglas j Feith, co-chairs; dr. Seth Cropsey, vice admiral Jack Dorsett & admiral Gary Roughead, The Eastern Mediterranean in the New Era of Major-Power Competition: Prospects for U.S.-Israeli Cooperation, university of haifa-hudson institute consortium on the eastern mediterranean, September 2019
- Alain Bruneton, Elias Konofagos, Anthony E. Foscolos, The importance of Eastern Mediterranean gas field for Greece and the EU, Pytheas, 2012, https://www.academia.edu/34237944/The_importance_of_Eastern_Mediterranean_gas_fields_for_Greece_and_the_EU.
- Andreas Stergiou, The refugee crisis and its effects on Greece's European integration and relations with Turkey, Review of International Law and Politics vol:12, No 2 pp. 75-99, 2016 , https://eclass.uth.gr/modules/document/file.php/ECON_P_110/Refugee%20Crisis-Greece%20and%20Turkey.pdf.
- Androulla Kaminara, Energy and security in the East Mediterranean: How energy will play an increasingly important role in the security of the East Mediterranean, opinion piece, South East European Studies at Oxford, 2014, https://www.academia.edu/7287377/Energy_and_security_in_the_East_Mediterranean_-_Androulla_Kaminara.
- Angelos Giannakopoulos, Energy cooperation and security in the Eastern Mediterranean: A seismic shift towards peace or conflict? research paper No 8 Tel Aviv University, the

S. Daniel Abraham Center, 2016,

<https://dacenter.tau.ac.il/sites/abraham.tau.ac.il/files/Energy%20Cooperation%20and%20Security%20in%20the%20Eastern%20Mediterranean.pdf>.

- Antonia Dimou east Mediterranean gas cooperation and security
- Asia pacific energy research centre ,a quest for energy security in the 21st century, 2007, https://aperc.ieej.or.jp/file/2010/9/26/APERC_2007_A_Quest_for_Energy_Security.pdf
- Athanasios Dagoumas, Floros Flouros, Energy Policy Formulation in Israel Following its Recent Gas Discoveries, International Journal of Energy Economics and Policy, 2017
- Cross-Cutting Challenges and their Implications for the Mediterranean Region *Michael J. McNerney, Giacomo Persi Paoli, Sarah Grand-Clement* Mediterranean Foresight Forum,2017
- Daniel Yergin, The quest, Energy, Security, and the remaking of the modern world, Penguin Books 2012
- Declaration of the third ministerial meeting of the east mediterranean gas forum (EMGF) Cairo, Egypt January 16th, 2020, <https://www.pio.gov.cy/assets/pdf/newsroom/2020/01/Third%20EMGF%20declaration%2015-1-2020.pdf>
- Dr Georgios Chrysochou and Dr Dimitrios Dalaklis, Geography and Transport of Energy Resources, 2017 https://www.academia.edu/32337906/Geography_and_Transport_of_Energy_Resources.
- Dr. Ian O. Lesser, Security and Strategy in the Eastern Mediterranean, Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP) December 2005
- Energy in the eastern mediterranean:promise or peril? Joint Report by the Egmont Institute and the Atlantic Council Sami ANDOURA and David KORANYI (EDS.), Academia Press, May 2014
- Energy security in the Eastern Mediterranean, 2017, Volume XXIV, <https://mepc.org/journal/energy-security-eastern-mediterranean>.
- European Commission , Towards a European Strategy for the Security of Energy Supply, 2000
- IEA (international energy agency), Energy policies of IEA countries Turkey, 2016 review, <https://www.iea.org/reports/energy-policies-of-iea-countries-turkey-2016-review>
- Ilksoy Aslim, Energy sources in the Eastern Mediterranean: contributor to solve the problems in Cyprus, Turkey and Israel triangle?, Athens Journal of Mediterranean

studies volume 4 issue 1 – Pages 36-46, 2018,

<https://www.athensjournals.gr/mediterranean/2018-4-1-3-Aslim.pdf>.

- Isabel Weiss, Prospects of Mediterranean gas for the region's stability and EU's energy security, Konrad-Adenauer-Stiftung e. V. conference report Lebanon, Lebanon Office (Beirut), 2019, <https://www.kas.de/documents/284382/284431/Bericht+1-+Oil+and+Gas+Middle+East.pdf>.
- John B. Alterman, Heather A. Conley, Haim Malka, Donatienne Ruy, Restoring the Eastern Mediterranean as a US strategic anchor, center for strategics and international studies, 2018
- Jon B. Alterman and Heather A. Conley, Syria, Turkey, and the Eastern Mediterranean, CSIS Briefs 2018
- Mazis I.T., Sotiropoulos I.P., Regional Science Inquiry, The role of energy as a geopolitical factor for the consolidation of Greek-Israeli relations, Vol. VIII, (2), Special Issue 2016, pp. 27-44, https://www.researchgate.net/publication/310615735_The_role_of_energy_as_a_geopolitical_factor_for_the_consolidation_of_Greek-Israeli_relations.
- Mostefa Ouki, Senior Research Fellow, Egypt - a return to a balanced gas market?, OIES PAPER: NG 131, Oxford institute for energy studies, June 2018, <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2018/06/Egypt-a-return-to-a-balanced-gas-market-NG-131.pdf>.
- Mr. MENENDEZ, 116th congress 1st session , In the senate of the United States, A bill, 2019, <https://www.congress.gov/116/bills/s1102/BILLS-116s1102is.pdf>.
- N. Goren (Ed.), M. Asseburg, Th. Dokos, E. Eiran, G. Mitchell, P. Tsakonas the eastern Mediterranean: new dynamics and potential for cooperation, Euromesco joint policy study, March 2018 Nael Shama, The Geopolitics of a Latent International Conflict in Eastern Mediterranean, reports, aljazeera centre for studies, 23 December 2019
- Panayiotis Tilliros, The role of EAST MED GAS in the European energy security and the best Cyprus gas monetization option, 2013
- Pasquale de Micco, In-Depth analysis, the prospect of Eastern Mediterranean gas production: An alternative energy supplier for the EU?, Policy Department , 2014, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2014/522339/EXPO-AFET_SP\(2014\)522339_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2014/522339/EXPO-AFET_SP(2014)522339_EN.pdf).

- Peter Engelke, Lisa Aronsson, and Magnus Nordenman, Mediterranean Futures 2030 Toward A Transatlantic Security Strategy, January 2017 EGMONT PAPER 65
- Report No: ACS14951, Turkey's Energy Transition Milestones and Challenges, The World Bank, 2015,
<http://documents.worldbank.org/curated/en/249831468189270397/pdf/ACS14951-REVISED-Box393232B-PUBLIC-EnergyVeryFinalEN.pdf>.
- Saul Bernard Cohen, Geopolitics The Geography of International Relations Third Edition, 2015
- Shaul Zemach, Toward an eastern Mediterranean integrated gas infrastructure? Foreign and security policy paper No 20 , the German Marshall Fund of the United States, 2016,
<http://www.gmfus.org/publications/toward-eastern-mediterranean-integrated-gas-infrastructure>.
- Simone Tagliapietra, Energy: a shaping factor for regional stability in the Eastern Mediterranean? European Union, 2017,
[https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/578044/EXPO_STU\(2017\)578044_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/578044/EXPO_STU(2017)578044_EN.pdf).
- Spyridon N. Litsas, Aristotle Tziampiris, The new Eastern Mediterranean, Theory, Politics and States in a Volatile Era, Springer 2019. Strategies for the De-Securitization of Migration, PERCEPTIONS, Autumn-Winter 2019 Volume XXIV Number 2-3, pp. 195-224 Ahmed Elbassoussy, European energy security dilemma: major challenges and confrontation strategies, 2019 www.emeraldinsight.com/2631-3561.htm
- Stylianos A. Sotiriou, Creating norms around the Eastern Mediterranean energy resources as a necessary means of security, an article published by Taylor & Francis in European Security on February 4th, 2020 ,
<https://www.tandfonline.com/eprint/P87ACBZBS644EYTXJVEA/full?target=10.1080/09662839.2020.1722643>
- Suna Gólfer IHLAMUR-ONER, Delinking the Migration-Terrorism Nexus
- Tassos Symeonides, Playing with fire Turkey, Russia and East Med gas, research institute for European and American Studies, 2019,
<http://www.rieas.gr/images/editorial/eastmedturkrussians.pdf>.
- Technical assistance to Lebanon on improving energy statistics for sustainable development: Assessment mission report, United Nations Statistics Division, 2019

- Th. Mazis, Turkey, Israel, Greece: reshuffling in the Eastern Mediterranean , Faculty of Turkish Studies and Modern Asian Studies National and Kapodistrian University of Athens, 2018, p.g. 13-80,
http://scholar.uoa.gr/sites/default/files/yianmazis/files/1._mazis.pdf.
- The Arab Peace Initiative and Israeli-Palestinian Peace: The Political Economy of a New Period, Aix Group, 2012 <http://aix-group.org/wp-content/uploads/2015/10/The-Arab-Peace-Initiative-and-Arab-Israeli-Peace.pdf#page=165>.
- The Importance of Syrian Oil and Gas Resources during the Post-Crisis Era, 2019
<https://uwidata.com/6323-the-importance-of-syrian-oil-and-gas-resources-during-the-post-crisis-era/>
- United States Department of State Publication Bureau of Counterterrorism
- Vasileios Balafas, The energy status goal and the cases of Greece and Cyprus encompassing realism revealed, <http://www.lse.ac.uk/Hellenic-Observatory/Assets/Documents/HO-PhD-Symposia/The-9th-HO-PhD-Symposium/Symposium-Papers/Session-2/Political-Science-III-Security-Foreign-Policy.pdf>.
- Zenonas Tziarras, The new geopolitics of the Eastern Mediterranean trilateral partnerships and regional security, report 3/2019,
<https://www.prio.org/Publications/Publication/?x=11329>.

Διαδικτυακές πηγές

- Cyprus profile, <https://www.cyprusprofile.com/en/sectors/energy-and-environment/>
- Egypt 2018, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=EGY>
- Energy and security in the Eastern Mediterranean, 2019
<https://globalriskinsights.com/2019/03/energy-and-security-in-the-eastern-mediterranean/>
- Euronews, Στέιτ Ντιπάρτμεντ: Στην τριμερή Ελλάδα-Κύπρου-Ισραήλ ο Μάικ Πομπέο, <https://gr.euronews.com/2019/03/16/state-department-trimeri-elladas-kyprou-israhl-maik-pompeo>
- Greece, 2019 <https://www.iene.eu/articlefiles/executive%20summary%201.pdf>.

- IEA (2014), “Energy Security”, <https://www.iea.org/topics/energy-security>
- insurance-eea, Οι συνέπειες του κορωνοϊού στην παγκόσμια οικονομία, 25/02/2020, <https://www.insurance-eea.gr/arthra-insurance/dnt-pos-tha-plixi-o-ios-covid-19-tin-pagkosmia-ikonomia/>
- Israel 2016, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=ISR> .
- Israel to begin exporting gas to Egypt next month: <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2019/12/egypt-israel-natural-gas-supply-deal-compensation-icc-cases.html>.
- Lebanon approves second round of offshore gas drilling, 2019 <https://middle-east-online.com/en/lebanon-approves-second-round-offshore-gas-drilling>.
- Lebanon,2014, <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=LBN>.
- Syria, 2015 <https://www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=SYR>.
- The Eastern Mediterranean Pipeline Project versus the TurkStream Pipeline Project in the European Market,2020 <https://uwidata.com/6975-the-eastern-mediterranean-pipeline-project-versus-the-turkstream-pipeline-project-in-the-european-market/>.
- Turkey Ministry of Foreign Affairs, <http://www.mfa.gov.tr/turkeys-energy-strategy.en.mfa>.
- Turkey, 2017 <https://www.eia.gov/international/analysis/country/TUR>.
- Turkstream pipeline <https://www.gazprom.com/projects/turk-stream/>.
- United States in the East Med: A Case Study in Energy Diplomacy,2019, <https://www.csis.org/analysis/united-states-east-med-case-study-energy-diplomacy>.
- Αίγυπτος οικονομικές και επιχειρηματικές ειδήσεις, http://sate.gr/nea/Egypt_04062018.pdf.
- Αίγυπτος-Ισραήλ: Το πρώτο φορτίο φυσικού αερίου από το κοίτασμα Λεβιάθαν, 2020, <https://www.naftikachronika.gr/2020/01/15/aigyptos-israil-to-proto-fortio-fysikou-aeriou-apo-to-koitasma-leviathan>
- Η ενεργειακή ασφάλεια στη Μεσόγειο και πως επηρεάζεται το στρατηγικό περιβάλλον της περιοχής, <https://www.apopseis.com/i-energiaki-asfalia-sti-mesogio-ke-pos-epireazete-to-stratigiko-perivallon-tis-periochis/>
- Θεωρήσης Παναγούλης, Στις 16 Ιανουαρίου το EastMed Gas Forum – Επιδιώκεται η αναβάθμισή του σε διεθνή οργανισμό συνεργασίας, 2020 , <https://energypress.gr/news/stis-16-ianoyarioy-eastmed-gas-forum-epidioketai-i-anavathmisi-toy-se-diethni-organismo>

- Ιωάννα Πανοπούλου, Το Κουρδικό Ζήτημα: Ιστορική Ανάλυση, 2016
<https://powerpolitics.eu>
- Νίκος Αγγελής, Αποτίμηση της Τριμερούς Συνόδου Κορυφής Ελλάδος - Αιγύπτου - Κύπρου, Πέμπτη 24 Δεκεμβρίου 2015, <https://www.liberal.gr/diplomacy/apotimisi-tis-trimerous-sunodou-korufis-ellados---aiguptou---kuprou/26098>
- Οι ενεργειακοί πόλεμοι της Τουρκίας, 2018 <https://energypress.gr/news/oi-energeiakoi-polemoi-tis-toyrkias>.
- Πρεσβεία της Ελλάδος στην Κύπρο, Τέταρτη τριμερής Σύνοδος Κορυφής Ελλάδας-Κύπρου – Ισραήλ (Λευκωσία, 8.5.2018),
<https://www.mfa.gr/cyprus/presveia/news/tetarte-trimeres-sunodos-koruphes-elladas--kuprou-israel-leukosia-852018.html>
- Το θεόσταλτο δώρο στην Αίγυπτο: <https://energypress.gr/news/theostalto-doro-stin-aigypto>.
- Υπογράφηκε το Περιφερειακό Σχέδιο Συνεργασίας Ελλάδας, Κύπρου και Ισραήλ για την Αντιμετώπιση Περιστατικών Θαλάσσιας Ρύπανσης, 2018
[http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=389&snid=524\]=5637&language=el-GR](http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=389&snid=524]=5637&language=el-GR).
- Φυσικό Αέριο: Αυτά Είναι τα Δύο Τερματικά της Αιγύπτου,
<https://www.energia.gr/article/108312/fysiko-aerio-ayta-einai-ta-dyo-termatika-ths-aigyptoy>